

การศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในเยอรมนีตั้งแต่ทศวรรษ 1870 - 1960

ภาววรรณ เรืองศิลป์

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงพัฒนาการของการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในประเทศเยอรมนี นับตั้งแต่การรวมชาติและการก่อตั้งจักรวรรดิเยอรมนีเมื่อ ค.ศ. 1871 จนถึงปลายทศวรรษ 1960 อันเป็นยุคของการปฏิวัติของนักศึกษาและการเริ่มต้นคลื่นที่สองของขบวนการสตรีนิยมในเยอรมนีตะวันตก โดยจะเน้นความสำคัญที่พัฒนาการของการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีระยะแรกเริ่มที่เกิดขึ้นในสมัยจักรวรรดิเยอรมนี (ค.ศ. 1871-1918) นอกจากนี้ บทความนี้ยังมุ่งแสดงให้เห็นด้วยว่า การศึกษาแผนใหม่เป็นสิ่งที่ได้มาด้วยการต่อสู้ที่เข้มแข็งของสตรี เริ่มจากการพัฒนาโรงเรียนระดับสูงสำหรับเด็กหญิง การปรับปรุงคุณภาพและยกระดับวิชาชีพครูสตรี และการเปิดรับผู้หญิงสู่โลกอุดมศึกษา การศึกษาสตรีแผนใหม่เป็นส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีเยอรมัน และเป็นพัฒนาการที่นำไปสู่ความเสมอภาคระหว่างเพศชายและหญิงในสังคมเยอรมันอย่างถาวร

*อาจารย์ ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 39 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2553)

บทนำ

ผู้หญิงควรจะได้ศึกษา ก็เพราะผู้หญิงปรารถนาเช่นนั้น เพราะ
ทางเลือกที่ไม่จำกัดทางอาชีพการงาน คือ องค์ประกอบหลัก
แห่งเสรีภาพส่วนบุคคล และความสุขส่วนบุคคล

เฮดวิกจ์ โดม (Hedwig Dohm) ค.ศ. 1867¹

การศึกษานอกจากจะมีความหมายในตัวเองในฐานะที่เป็นกระบวนการ
กลุ่มเกลาทางสังคมและพัฒนาความสามารถของมนุษย์แล้ว ลักษณะที่สังคมหนึ่ง
จัดสรรการศึกษาให้แก่สมาชิกยังสามารถเป็นมาตรวัดหลายสิ่งหลายอย่างในสังคม
นั้น อาทิ เป็นเครื่องแสดงความเจริญของสังคม หรือเป็นตัววัดสิทธิและแสดง
สถานภาพของสมาชิกในสังคม ในบทความนี้จะพิจารณาการศึกษาในฐานะที่เป็น
เครื่องวัดทัศนคติที่สังคมหนึ่งมีต่อเพศหญิง

ก่อนที่จะประเด็นเรื่องสิทธิในการศึกษาจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิ
มนุษยชนขั้นพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ทุกสังคม
ล้วนแต่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานของการแบ่งแยกเลือกปฏิบัติและความไม่เท่า
เทียมกันระหว่างเพศชายและหญิงในระบบการศึกษา แม้กระทั่งในยุโรปตะวันตกที่
ได้ชื่อว่าเป็นที่มาและแม่แบบของวัฒนธรรมแห่งความเสมอภาคอันเป็นหลักการ
สากลในโลกปัจจุบัน การศึกษาอย่างเป็นระบบที่จัดสรรโดยผู้ปกครองสำหรับ “เพศที่
สอง” ก็ยังเยาว์วัยนักเมื่อเทียบกับความยาวนานของอารยธรรมยุโรป เยอรมนีซึ่ง
เป็นประเทศและวัฒนธรรมที่รังสรรค์ผลงานมากมายทั้งทางศิลปะและวิทยาศาสตร์

¹อ้างตาม '100 Jahre Frauenstudium' [online-exhibition], (revised 15 June 1997)
< <http://www.uni-bonn.de/Frauengeschichte/ausstell> > เว็บไซต์ดังกล่าวเสนอนิทรรศการออนไลน์
เนื่องในโอกาสครบรอบหนึ่งร้อยปีของการศึกษาระดับอุดมศึกษาของสตรีเยอรมัน ณ
มหาวิทยาลัยแห่งบอนน์ (ค.ศ. 1896-1996) หลังจากนั้นยังมีมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในเยอรมนีเสนอ
โครงการในลักษณะเดียวกันว่าด้วยหนึ่งศตวรรษของการศึกษาศตรีที่สถาบันนั้น ๆ

ให้แก่อารยธรรมโลกก็มิได้มีประสบการณ์กับการพัฒนาการศึกษาที่เป็นระบบสำหรับสตรีที่ต่างไปจากประเทศอื่นมากนัก

จุดประสงค์หลักของบทความนี้คือต้องการแสดงพัฒนาการของการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในประเทศเยอรมนี การศึกษาแผนใหม่กล่าวอย่างง่าย ๆ ในที่นี้หมายถึงการอบรมให้ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษาที่มีการจัดการอย่างเป็นแบบแผน การพัฒนาการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในเยอรมนีเป็นกระบวนการที่ดำเนินควบคู่ไปกับการเรียกร้องสิทธิสตรี ด้วยความเชื่อว่าการศึกษาคือจะเป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความสามารถในการกำหนดชีวิตตนเองของสตรี ขณะที่จุดมุ่งหมายในระยะแรกเริ่มของการให้การศึกษาแก่ประชากรเพศหญิงโดยรัฐคือการพัฒนาศักยภาพของคนกลุ่มนี้เพื่อนำมารับใช้สังคม คำกล่าวของนักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีเฮตวิกจ์ โดม (ค.ศ. 1831-1918) ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การศึกษาควรเป็นไปเพื่อรับใช้ความเป็นปัจเจกบุคคลของสตรีเอง

การวิจัยเรื่องพัฒนาการของการศึกษาของสตรีเยอรมันนับว่าเป็นประวัติศาสตร์ในตัวเอง พร้อมกับการเติบโตของวิชาประวัติศาสตร์สังคมในทศวรรษ 1970 การศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูประชากรของสังคมก็ได้กลายเป็นหัวข้อสำคัญในวงการวิจัย อย่างไรก็ตามแนวความคิดที่ว่าด้วยความเท่าเทียมกันของมนุษย์ที่แพร่หลายในทศวรรษ 1960-1970 ได้บดบังความสำคัญของการศึกษาปัญหาเฉพาะบางประการของเพศหญิง (เพราะถือว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิง) อาทิสystemโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง เป็นต้น การวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง รวมถึงประวัติศาสตร์สตรีและประวัติศาสตร์การศึกษาสำหรับสตรีจะได้รับแรงกระตุ้นจากกระแสการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีที่เติบโตขึ้นอีกครั้งในทศวรรษ 1970 นักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสความคิดดังกล่าวเห็นว่า ประวัติศาสตร์การศึกษาที่มีมาก่อนหน้านั้นซึ่งไม่ได้แยกแยะการวิจัยการศึกษาสำหรับสตรีเป็นเรื่องเฉพาะ ไม่สามารถให้

ภาพที่เป็นจริงที่เกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงได้ เพราะการจัดการการศึกษาเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติตามเพศสภาพ (gender) อย่างมาก²

ในที่นี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การศึกษาสำหรับสตรีในเยอรมนีในฐานะที่เป็นประเทศที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ นับตั้งแต่การรวมชาติและการก่อตั้งจักรวรรดิเยอรมนีเมื่อ ค.ศ. 1871 สาธารณรัฐไวมาร์ (ค.ศ. 1918-1932) อาณาจักรที่สาม (ค.ศ. 1933-1945) และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (เยอรมนีตะวันตก) ที่สถาปนาขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ค.ศ. 1949)³ ขอบเขตทางเวลาของงานศึกษาจะจบลงที่ปลายทศวรรษ 1960 อันเป็นยุคของการปฏิวัติของนักศึกษาและการเริ่มต้นคลื่นที่สองของขบวนการสตรีนิยมในเยอรมนีตะวันตก แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกและระบอบการปกครองต่างๆ กันไป แต่การรวมชาติเมื่อ ค.ศ. 1871 ได้ส่งผลให้มีการจัดสรรการศึกษาให้แก่ประชาชนที่เป็นแบบแผนเดียวกันมากขึ้นภายใต้ต้นนโยบายรัฐส่วนกลาง อย่างไรก็ตามต้องเข้าใจด้วยว่าเยอรมนีมีลักษณะเป็นสหพันธ์รัฐมาแต่ต้น ความเป็นรัฐชาติของเยอรมนีเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการรวมตัวของรัฐเยอรมันต่างๆ ซึ่งสามารถกำหนดนโยบายทางการศึกษาเฉพาะตนในรายละเอียดได้เช่นกัน บทความนี้จะขอเน้นความสำคัญที่พัฒนาการของการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีระยะแรกเริ่มที่เกิดขึ้นในสมัยจักรวรรดิเยอรมนี (ค.ศ. 1871-1918) เพราะพัฒนาการดังกล่าวจะกลายเป็นพื้นฐานของระบบการศึกษาในยุคต่อไป

นอกจากจะแสดงพัฒนาการของการศึกษาสตรีแผนใหม่ในเยอรมนีแล้ว บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นด้วยว่า การศึกษาแผนใหม่เป็นสิ่งที่ได้มาด้วยการ

²Elke Kleinau and Claudia Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: *Vom Vormärz bis zur Gegenwart* (Frankfurt, 1996), 10.

³บทความนี้ขอละเว้นการกล่าวถึงพัฒนาการของการศึกษาสตรีในเยอรมนีตะวันออกภายใต้อุดมการณ์คอมมิวนิสต์เยอรมนีตะวันออกมีพัฒนาการเฉพาะของตัวเองที่ต่างไปจากเยอรมนีตะวันตกซึ่งถือได้ว่ายังคงโครงสร้างเดิมที่ดำเนินมาจากยุคก่อนสงครามมาก นอกจากนี้ผู้เขียนบทความยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การศึกษาของเยอรมนีตะวันออก

ต่อสู้ที่เข้มแข็งของสตรี การต่อสู้เพื่อสิทธิในการศึกษาของสตรีเยอรมันเริ่มจากการพัฒนาโรงเรียนระดับสูงสำหรับเด็กหญิง การปรับปรุงคุณภาพและยกระดับวิชาชีพครูสตรี และการเปิดรับผู้หญิงสู่โลกอุดมศึกษา การศึกษาสตรีแผนใหม่เป็นส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีเยอรมัน และเป็นพัฒนาการที่ก้าวเกินวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของสังคมนิยมเยอรมันซึ่งชายเป็นใหญ่ ด้วยว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความเสมอภาคระหว่างเพศชายและหญิงในสังคมนิยมอย่างถาวร

สถานภาพของสตรีในสังคมนิยมเยอรมันเมื่อเริ่มต้นการศึกษาแผนใหม่

ในการศึกษาพัฒนาการของการให้การศึกษาแก่สตรีในเยอรมนีจำเป็นที่จะต้องเข้าใจสถานภาพของสตรีเยอรมันเสียก่อน เมื่อมีการเริ่มต้นการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในคริสต์ศตวรรษที่ 19 สิ่งที่เป็นตัวกำหนดสถานภาพของผู้หญิงเยอรมัน คือ มโนทัศน์ว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิง ธรรมชาติที่เป็นตัวกำหนด (หรือจำกัด) คุณสมบัติและความสามารถ รวมถึงบทบาทในสังคมของพวกเธอ อย่างไรก็ตามไม่ใช่เพียงสังคม (ที่ผู้ชายเป็นใหญ่) เท่านั้นที่กำหนดสถานภาพของสตรี ผู้หญิงเองก็พยายามนิยามและกำหนดความเป็นผู้หญิง ความพยายามดังกล่าวเป็นที่มาของการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวด้วยความเชื่อที่สอดคล้องกับมโนทัศน์ที่มีอยู่ในสังคม หรือด้วยความต้องการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เหล่านั้น สิ่งที่สังคมเชื่อว่าผู้หญิงเป็นและสามารถเป็นและสิ่งที่ผู้หญิงเองเชื่อว่าตนเป็นและสามารถเป็นคือปัจจัยในการกำหนดและเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิง รวมทั้งเป็นสิ่งที่กำหนดความคิดนำในการจัดการศึกษาแผนใหม่ให้แก่ผู้หญิงในเยอรมนี

วาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิง

ยุโรปตะวันตกเป็นภูมิภาคที่มีการปะทะสังสรรค์ทางความคิดอย่างใกล้ชิดระหว่างกัน แนวคิดและการปฏิบัติที่ถือกำเนิดในประเทศหนึ่งจะถูกพินิจถ่วงกรองในอีกประเทศหนึ่งอยู่บ่อยครั้ง และไม่ว่าผลจากการถ่วงถ่วงจะเป็นการรับหรือการปฏิเสธ ก็ยังคงกล่าวได้ว่าประเทศต่างๆ มีอิทธิพลต่อกันไม่ในทางใดก็ทางหนึ่ง แนวคิด

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 39 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2553)

ว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิงและการปฏิบัติต่อประชากรเพศหญิงจึงเป็นเรื่องข้ามวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่เกิดในประเทศรอบข้างเช่นกัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะกล่าวอย่างเต็มปากว่า สถานภาพของสตรีในประเทศเยอรมนีนั้นมีลักษณะโดดเด่นที่แตกต่างไปจากสถานภาพของสตรีในประเทศยุโรปอื่นๆ อย่างสิ้นเชิง

เจมส์ แอลบิเซตติ (James Albisetti) แบ่งแนวคิดของปัญญาชนเยอรมัน (ซึ่งเป็นผู้ชาย) ที่เกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงที่แสดงออกในข้อเขียนต่างๆ ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ออกเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนักปรัชญาอุดมคตินิยมซึ่งมองธรรมชาติของผู้หญิงในฐานะที่เป็นส่วนเติมเต็มของธรรมชาติของผู้ชาย กลุ่มกวีโรแมนติกซึ่งเชิดชูบทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่ และกลุ่มนักการศึกษาที่เน้นความรักเพื่อนมนุษย์ (philanthropist educators) ซึ่งเน้นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงในครอบครัว แอลบิเซตติชี้ว่าทั้งสามกลุ่มนี้ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากความคิดของนักคิดชาวฝรั่งเศส รูสโซ (Rousseau)⁴ ลักษณะร่วมที่เห็นได้ชัดของทุกกลุ่มคือความเชื่อว่าชายและหญิงมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน ดังนั้นบทบาททางสังคมของชายและหญิงจึงแยกออกจากกันอย่างชัดเจน

ตัวแทนของกลุ่มอุดมคตินิยม อาทิ คานท์ (Emmanuel Kant) และฮุมโบลท์ (Wilhelm von Humboldt) เสนอว่า เพศชายและเพศหญิงแตกต่างกันโดยธรรมชาติ (หมายถึงโดยกำเนิดและเปลี่ยนแปลงไม่ได้) ซึ่งทำให้ทั้งสองเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกัน (complementary) มากกว่าที่จะเทียบเท่ากัน (identical) ปัญญาชนยุคโรแมนติกนิยมให้คุณค่าต่อบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงอย่างยิ่ง เมื่อมองไปเสียจนขยาย "สงครามปลดปล่อย" ตามอุดมคติของการปฏิวัติฝรั่งเศสไปตามประเทศต่างๆ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เขามิได้ปลดปล่อยเพศหญิง หากแต่เรียกร้องประเทศต่างๆ ในยุโรปว่า "จงสร้างแม่" แต่เช่นเดียวกับกลุ่มอุดมคตินิยม พวกนักคิดโรแมนติก อาทิ จอง เพาล์ (Jean Paul) และชเลเกิล (Friedrich Schlegel) เชื่อในความเป็น

⁴James C. Albisetti, *Schooling German Girls and Women: Secondary and Higher Education in the Nineteenth Century* (Princeton, 1988), 3-4.

ส่วนเดิมเดิมระหว่างชายหญิง กลุ่มนักการศึกษาที่ให้ความสนใจกับการศึกษาของผู้หญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้รับเอาแนวคิดเรื่องการแบ่งแยกหน้าที่และบทบาทของชายหญิงมาเป็นหลักในการจัดการศึกษา⁵ สังคมเยอรมันในยุคนั้นยังไม่มีที่ให้แนวคิดของจอห์น สจิวาร์ด มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งแย้งว่าไม่มีความแตกต่างทางสภาพจิตใจที่ถูกกำหนดโดยธรรมชาติระหว่างชายและหญิง สิ่งที่สังคมเห็นว่าเป็นธรรมชาติของผู้หญิงคือสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นผลมาจากการเลี้ยงดูและไม่ใช่จากธรรมชาติ⁶

สถานภาพและคุณสมบัติที่ถูกใช้นิยามผู้หญิงในช่วงเวลานี้ได้กลายเป็นภาพตายตัว (stereotypes) ของผู้หญิงซึ่งยังคงมีอิทธิพลอยู่ในบางบริบทจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ของผู้หญิงคือ ในบ้านและในครอบครัว อันเป็นสถานที่ซึ่งผู้หญิงมีบทบาทที่แน่นอนในฐานะภรรยา แม่ และแม่บ้าน หรือที่พูดกันว่า ตัวอักษร “K” สามตัวที่นิยามบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงเยอรมัน ได้แก่ Kinder (ลูก หมายถึงความเป็นแม่) Küche (ครัว หมายถึงความเป็นแม่บ้าน) Kirche (โบสถ์ หมายถึงความเป็นคริสตศาสนิกชนที่ดี)

ยังมีข้อถกเถียงในวงการวิจัยประวัติศาสตร์สตรีเยอรมันว่า การแบ่งแยกบทบาทและการสร้างภาพตายตัวของหญิงชายเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อไร นักวิชาการส่วนหนึ่งเสนอว่า แนวคิดแบ่งแยกพื้นที่ทางสังคมระหว่างเพศหญิงและเพศชายในสังคมเยอรมันในหมู่มชนชั้นกลางที่มีการศึกษาได้เกิดขึ้นเมื่อประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 และเชื่อว่าก่อนหน้าการปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่มีการแบ่งแยกพื้นที่การทำงานระหว่างเพศชายและเพศหญิงตามสายงานแบบ productive และ reproductive นักประวัติศาสตร์สตรีชาวเยอรมัน คาริน เฮาเซน (Karin Hausen) ชี้ว่าการแบ่งแยกบทบาทตามเพศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงเวลานี้เมื่อการนิยามลักษณะ (character) ได้กลายเป็นการนิยามสถานภาพ (status) ด้วย เพศหญิง(เท่านั้น)ที่ถูกนิยามสถานภาพด้วยบทบาทและคุณค่าที่ตนมีต่อครอบครัวตามอุดมคติว่าด้วย

⁵Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 4-6.

⁶John Stuart Mill, *The Subjection of Women* (1869).

ครอบครัวในทางศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ กฎธรรมชาติว่าด้วยความแตกต่างระหว่างเพศ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์(ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่ผู้ชายมีบทบาทสำคัญ) และคุณค่าทางจริยธรรมได้ถูกนำมาใช้สร้างขอบเขตแบ่งแยกระหว่างเพศในวิถีที่มีผลย้าอำนาจของเพศชายและสร้างข้อจำกัดแก่เพศหญิง⁷

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการอีกส่วนหนึ่งคงเห็นในทางตรงกันข้าม ที่สำคัญคือ อันเน็ตเดอ คูน (Annette Kuhn) แย้งว่า สถานภาพของสตรีเยอรมันไม่ได้เปลี่ยนแปลงเช่นที่เฮาเซนเสนอ หากแต่ดำเนินต่อเนื่องมาจากยุคก่อนหน้าการปฏิวัติอุตสาหกรรม เพราะการแบ่งแยกบทบาทตามเพศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้นนานแล้ว วาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติของสตรีและการกำหนดภาพตายตัวของผู้หญิงเป็นเพียงการแสดงออกรูปแบบที่เกิดขึ้นใหม่เท่านั้น⁸

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีที่ก่อตัวเป็นขบวนการปรากฏขึ้นในดินแดนที่จะกลายเป็นจักรวรรดิเยอรมนีตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 (ก่อนหน้านั้นเป็นการเรียกร้องของปัจเจกบุคคลที่มีผลกระทบในวงจำกัด) ส่วนหนึ่งเป็นผลงานของสตรีชนชั้นกรรมพีที่เข้าร่วมการปฏิวัติเสรีนิยม ค.ศ. 1848⁹ แต่ไม่ว่าจุดประสงค์ของการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเหล่านี้จะเป็นเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยหรือเพื่อเรียกร้องสิทธิของสตรีเอง ก็นับเป็นครั้งแรกที่สตรีเยอรมันเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการทางการเมืองสาธารณะ สตรีกลุ่มนี้เรียกร้องให้ผู้หญิงใช้ “ความเป็นแม่เพื่อสร้างสรรค์สังคม” (Die geistige Mütterlichkeit)

⁷Karin Hausen, 'Die Polarisierung der "Geschlechtscharacter" - Eine Spiegelung der Dissoziation von Erwerbs- und Familienleben', in Werner Conze (ed), Sozialgeschichte der Familie in der Neuzeit Europas (Stuttgart, 1976), 367-93.

⁸Annette Kuhn, 'Das Geschlecht - eine historische Kategorie?', in Ilse Brehmer (ed), Frauen in der Geschichte, Vol. 4 (Düsseldorf, 1983), 29-50.

⁹Ute Gerhard, 'Über die Anfänge der deutschen Frauenbewegung um 1848: Frauenpresse, Frauenpolitik, Frauenvereine', in Karin Hausen (ed), Frauen suchen ihre Geschichte: Historische Studien zum 19. und 20. Jahrhundert (Munich 1983), 196-220, here 196.

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเยอรมนีในระยะแรกมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและรูปแบบการให้การศึกษาแก่เด็กเล็ก ในแคว้นทีอริงเงน (Thüringen) ทางตะวันออกของเยอรมนีเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ฟรีดริช เฟร็อบเอล (Friedrich Fröbel) ก่อตั้งโรงเรียนอนุบาลสำหรับเด็กเล็ก (Kindergarten) แบบใหม่ซึ่งจะกลายเป็นพื้นฐานของการอนุบาลเด็กเล็กในปัจจุบัน ด้วยความเชื่อที่ว่าแม่คือครูคนแรก และครูที่ดีที่สุด เขานำเอาความเป็นแม่และความอบอุ่นเข้ามาแทนที่ศาสนาและความเกรงกลัวต่อบาปในโรงเรียน แทนที่จะนั่งเรียงแถวและสวดมนต์ เด็กควรจะ “เล่น” และเรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวเอง แนวคิดและการปฏิบัติตามแบบเฟร็อบเอลดึงดูดผู้หญิงชนชั้นกลางจำนวนมากที่เห็นว่า โรงเรียนอนุบาลเป็นสถานที่ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นผู้หญิงและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ใช้ “ความเป็นแม่เพื่อสังคม” ใช้ความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม¹⁰

ลูอิสเซอ ออตโต (Louise Otto) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สตรีนิยมฉบับแรกในเยอรมนี “หนังสือพิมพ์ผู้หญิง” (Frauen-Zeitung) จัดพิมพ์ที่เมืองไลป์ซิกตั้งแต่ ค.ศ. 1849 เรียกร้องการศึกษาระดับสูงขึ้นและการปลดปล่อยผู้หญิงจากภาวะที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเองของผู้หญิง เพื่อให้ผู้หญิงสามารถประกอบอาชีพที่มีรายได้เพียงพอที่จะทำให้เป็นอิสระทางการเงินได้ ออตโตเข้าร่วมสนับสนุนแนวคิดของเฟร็อบเอลด้วย อย่างไรก็ตามออตโตและพวกยอมรับคุณสมบัติเดิมที่สังคมเขียนให้ผู้หญิง ออตโตไม่เห็นว่าเป็นการขัดแย้งกันที่จะยอมรับว่ามีความแตกต่างระหว่างเพศและเรียกร้องความเท่าเทียมกันระหว่างเพศในขณะเดียวกัน เพราะการเรียกร้องสิทธิสตรีไม่ใช่เพื่อเลียนแบบสิ่งที่ผู้ชายทำแต่เพื่อให้ผู้หญิงมีโอกาสใช้คุณสมบัติเฉพาะของตนเพื่อการพัฒนาสังคม¹¹ หลังจากที่มีการปฏิวัติ ค.ศ. 1848 จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของฝ่ายเสรีนิยมเยอรมัน รัฐบาลปราบปรามพวกเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างหนัก ขบวนการสิทธิสตรีก็พลอยถูกกดตันไปด้วย แม้แต่กลุ่มผู้สนับสนุนโรงเรียนอนุบาลตามแนวทางของ

¹⁰Ann Taylor Allen, 'Geistige Mütterlichkeit als Bildungsprinzip: Die Kindergartenbewegung 1840-1870', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart, 19-34, here 22-28.

¹¹Allen, 'Geistige Mütterlichkeit als Bildungsprinzip', 29.

เฟรเดอริคยังถูกกล่าวหาว่าเป็นกลุ่มปฏิวัติทางการเมือง ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1861 วิลเฮล์มที่หนึ่ง (Wilhelm I) ขึ้นครองราชย์ในปรัสเซียและดำเนินนโยบายเสรีนิยมมากขึ้น บรรยากาศทางการเมืองจึงผ่อนคลายลง ใน ค.ศ. 1865 ออดโตได้เป็นผู้นำการก่อตั้ง “สมาคมสตรีเยอรมัน” (Allgemeiner deutscher Frauenverein - ADF) ซึ่งมักถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีเยอรมัน

ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผู้หญิงเยอรมันเริ่มจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหว อภิปรายปัญหาของตนและแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณะชนมากขึ้นเรื่อยๆ หัวข้อสำคัญของการเรียกร้อง คือ ให้มีการส่งเสริมโอกาสทางการศึกษาและการประกอบอาชีพ และความสามารถในการกำหนดทางเลือกของตนเองอื่นๆ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในระยะแรกดำเนินการโดยสตรีชนชั้นกรรมพีเสียมาก องค์การเหล่านี้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่สามารถแบ่งได้เป็นสองกระแสหลัก กล่าวคือ กลุ่มสายกลาง และกลุ่มหัวรุนแรง เมื่อ ค.ศ. 1894 มีการก่อตั้ง “สันนิบาตสมาคมสตรีเยอรมัน” (Bund Deutscher Frauenvereine - BDF) เป็นการรวมตัวระดับชาติของสมาคมสตรีกรรมพีต่างๆ จากทั่วประเทศ สายที่แข็งแกร่งที่สุด คือ กลุ่มผู้หญิงทำงานซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มย่อย ได้แก่ กลุ่มสายกลางซึ่งเน้นความสำคัญของผู้หญิงในฐานะที่เป็นแม่ตามค่านิยมเดิม และปฏิเสธการปรับตัวตามโลกของชายอย่างเต็มตัว อาทิ สมาคมครูสตรีเยอรมัน (Allgemeiner Deutscher Lehrerinnenverein - ADLV) และกลุ่มเล็กที่เคลื่อนไหวด้วยความเด็ดขาดมากกว่า อาทิ กลุ่มสมาคมสตรีหัวก้าวหน้า (Verband Fortschrittlicher Frauenvereine) ซึ่งจับเรื่องโสเภณี สิทธิการเลือกตั้ง การทำแท้ง และคำถามเรื่องจริยธรรมที่ก้าวหน้าอื่นๆ อีกกลุ่มที่สำคัญ คือ กลุ่มสตรีที่สนับสนุนพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (SPD) ผู้เพื่อสิทธิการเลือกตั้ง และโอกาสในการทำงานซึ่งถือว่าเป็นหนทางที่สำคัญที่สุดสู่การปลดปล่อยสตรี¹² แม้จะมีการตีความความเป็นผู้หญิงและมีวิถีการต่อสู้ที่ต่างกัน แต่ขบวนการสิทธิสตรีทุกกลุ่มเห็นพ้องกันในการเรียกร้องโอกาสทางการศึกษาและการประกอบอาชีพที่ดีขึ้น

¹²Hans-Peter Ullman, *Das deutsche Kaiserreich 1871-1918* (Baden-Baden, 1997), 122-123.

การศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีเยอรมันในสมัยจักรวรรดิเยอรมัน ค.ศ. 1871 – 1918

การศึกษาแผนใหม่สำหรับผู้หญิงในจักรวรรดิเยอรมันถูกพัฒนาตามมุมมองที่สังคมมีต่อธรรมชาติของเพศหญิง ดังที่กล่าวมาแล้ว กระแสนำของสังคมเยอรมันขณะนั้นเชื่อมั่นในธรรมชาติที่แตกต่างกันระหว่างเพศหญิงและชายซึ่งนำมาสู่หน้าที่ในสังคมของแต่ละเพศที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นการต่อสู้ทางความคิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับสตรีจึงวนเวียนอยู่กับคำถามหลักที่ว่า หญิงและชายมีธรรมชาติที่ต่างหรือเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ในภายหลังแนวคิดดังกล่าวจะค่อยๆ ลดอิทธิพลลงและถูกแทนที่โดยความพยายามที่จะสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างเพศในระบบการศึกษาของเยอรมัน อันจะปรากฏชัดในการปฏิรูปโรงเรียนสตรีระดับสูงครั้งสำคัญใน ค.ศ. 1908

ความต้องการแรงงานที่มีคุณภาพและการเรียกร้องสิทธิสตรีเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาระบบการศึกษาสำหรับสตรี¹³ สมัยจักรวรรดิเยอรมันไม่เพียงแต่จะเป็นช่วงเวลาแห่งการพัฒนาและปฏิรูปโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง ผู้หญิงเยอรมัน ผู้ปกครอง และรัฐบาลเองเริ่มตั้งคำถามต่อไปยังอนาคตของผู้หญิงหลังจากโรงเรียน การให้การศึกษาแก่สตรีจึงเพิ่มจุดมุ่งหมายใหม่ คือ การให้ความรู้แก่ผู้หญิงเพื่อการประกอบอาชีพ อาชีพครูคือหนึ่งในอาชีพแรกที่ผู้หญิงพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มา จึงเป็นที่มาของการพัฒนาการฝึกหัดวิชาชีพครูสตรี แต่ผู้หญิงอีกส่วนหนึ่งไม่พอใจแค่นั้นและเรียกร้องต่อไปเพื่อสิทธิของผู้หญิงในการเข้าศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัย เพื่อให้ได้ความรู้เพื่อประกอบอาชีพขั้นสูงอื่นๆ

¹³Marianne Horstkemper, 'Die Koedukationsdebatte um die Jahrhundertwende', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart, 203-218, here 207.

การพัฒนาโรงเรียนสตรีในจักรวรรดิเยอรมนี

ความคิดนำและผู้มีบทบาทในการพัฒนาโรงเรียนสตรี

ตั้งแต่ก่อนสมัยจักรวรรดิ รัฐบาลของแคว้นชนชาติเยอรมันต่าง ๆ ได้เริ่มให้การศึกษาระบบโรงเรียนแก่ประชากรเพศหญิงมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 การที่ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการให้การศึกษาแก่ประชากรทั้งชายและหญิงนั้น ส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลมาจากความคิดแบบภูมิธรรมที่ให้ความสำคัญแก่การพัฒนาประชากร เมื่อมีการรวมประเทศจึงเกิดการรวมศูนย์นโยบายด้านการศึกษาที่รัฐบาลกลาง อย่างไรก็ตาม รัฐบาลของแคว้นที่เข้าร่วมในจักรวรรดิยังคงสามารถรักษาสีบทิวในการกำหนดนโยบายการศึกษาและนโยบายด้านอื่นๆ ได้พอสมควร

การศึกษาสำหรับเด็กหญิงในจักรวรรดิเยอรมนีถูกกำหนดโดยแนวคิดหลักสองกระแส ประการแรก คือ ความคิดว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิงและบทบาทดั้งเดิมของสตรีในครอบครัวและสังคม ประการที่สอง คือ ความคิดจากยุคปฏิรูปในปรัสเซียที่ต้องการสร้างปัจเจกบุคคลให้มีวุฒิภาวะและเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการให้การศึกษา ซึ่งขยายมาครอบคลุมประชากรเพศหญิงด้วย โครงสร้างครอบครัวและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างมากไม่สามารถประกันสถานะที่แน่นอนในบ้านและครอบครัวให้กับผู้หญิงโดยเฉพาะในชนชั้นกลางได้อีกต่อไป จำนวนผู้หญิงที่ไม่แต่งงานเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติของผู้หญิงที่หันไปให้คุณค่ากับการทำงาน (และความสามารถในการผลิต) ตามแบบค่านิยมของชนชั้นกระฎุมพี¹⁴ จึงเกิดความจำเป็นต้องให้การศึกษาแก่เด็กหญิงเพื่อสร้างโอกาสทางอาชีพการงานให้พึ่งพาตัวเองได้ในอนาคต การกำหนดนโยบายการศึกษาของเด็กหญิงในช่วงเวลานี้จึงยืนอยู่บนทางแยกระหว่างการพยายามผูกพันผู้หญิงกับบทบาทดั้งเดิมและการพยายามสร้างคุณสมบัติใหม่ให้กับผู้หญิง¹⁵

¹⁴Barbara Greven-Aschoff, *Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland 1894-1933* (Göttingen, 1981), 47.

¹⁵Margret Kraul, 'Höhere Mädchenschulen', in Christa Berg (ed), *Handbuch der deutschen Bildungs-geschichte*, Vol. IV: 1870-1918 von der Reichsgründung bis zum Ende des Ersten Weltkrieges (Munich 1991), 280.

วาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติอันเฉพาะเจาะจงของผู้หญิงมีผลต่อการจัดการศึกษาสำหรับสตรีสองประการ กล่าวคือ นอกจากจะทำให้การจัดการศึกษาดังเบี่ยงไปที่การพัฒนาผู้หญิงให้สอดคล้องกับ "ธรรมชาติ" หรือให้เป็นไปตามอุดมคติของความเป็นผู้หญิงที่สังคมวาดไว้แล้ว ยังทำให้เกิดความกังวลว่าการให้การศึกษาที่ผิดจะทำให้ผู้หญิงพัฒนาไปผิดธรรมชาติของตน ออกนอกกลุ่มนอกรทางไปจาก "ชะตากรรม" ของผู้หญิง อันได้แก่ ความเป็นภรรยา แม่ และแม่บ้านที่ดี¹⁶ อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าถึงสมัยจักรวรรดิไม่มีข้อโต้แย้งอีกต่อไปว่าโรงเรียนควรถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเด็กหญิง ผู้หญิงจะต้องได้รับการเตรียมพร้อมเพื่อพัฒนาไปสู่เป้าหมายดังกล่าวตั้งแต่เยาว์วัย นักคิดนักเขียนสตรีในยุคนั้นถูกมองว่าเป็นตัวอย่างของการพัฒนาที่ผิด อาทิ นักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีอย่าง แมรี โวลสโตนคราฟท์ (Mary Wollstonecraft) การที่ยังไม่มี "ตัวอย่างของการพัฒนาที่ผิด" อย่างชัดเจนที่เป็นผู้หญิงเยอรมันเองก็บ่งบอกถึงสถานการณ์ของผู้หญิงเยอรมันได้เป็นอย่างดี

นอกจากภาครัฐแล้ว ยังมีกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ ที่พยายามมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาสำหรับสตรี อาทิ กลุ่มผู้ปกครอง ตั้งแต่ก่อนการรวมชาติโอกาสทางการศึกษาที่สูงกว่าชั้นพื้นฐานของเด็กหญิงได้ขยายตัวขึ้นอย่างมากเมื่อพิจารณาจากจำนวนโรงเรียนและงบประมาณที่รัฐบาลของแคว้นเยอรมันต่างๆ จัดสรรเพิ่มขึ้นให้แก่การศึกษาสำหรับสตรี โรงเรียนเหล่านี้สอนรายวิชาที่เป็นวิชาการมากขึ้นและลดรายวิชางานฝีมือลง แต่ยังไม่จัดเตรียมเด็กหญิงเพื่อการประกอบอาชีพ เหตุผลของการเติบโตของโรงเรียนสตรีในช่วงเวลานี้จึงไม่ใช่ความต้องการจากภาคเศรษฐกิจของเยอรมนี แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการเลี้ยงดูลูกสาวของกลุ่มชนชั้นกลางที่กำลังเติบโตขึ้นในสังคมเยอรมัน¹⁷ เมื่อ ค.ศ. 1872 กลุ่มครูทั้งชายและหญิงจากโรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงร่วมประชุมกันที่เมืองไวมาร์ รวมตัวกันในฐานะกลุ่มผลประโยชน์และเรียกร้องให้มีการก่อตั้งและดำเนินการโรงเรียนเด็กหญิงให้เป็นมาตรฐาน ความคิดนำของกลุ่มนี้ คือ ต้องการสร้างผู้หญิงที่มีความศรัทธาต่อชาติและศาสนา เพื่อเป็นส่วน

¹⁶Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 10, 14-15.

¹⁷Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 23.

เดิมเต็มและสนับสนุนที่ดีของผู้ชาย¹⁸ สาเหตุหนึ่งที่ครูผู้ชายต้องการให้ปฏิรูปโรงเรียนสตรีชั้นสูงก็เพื่อการยกสถานะของตนด้วย โรงเรียนสตรีชั้นสูงไม่ได้รับการยอมรับจากรัฐในฐานะโรงเรียนชั้นสูงอย่างที่โรงเรียนมัธยมชายเป็นหากแต่ถูกจัดไว้ในประเภทการศึกษาชั้นพื้นฐาน¹⁹

กลุ่มสตรีที่ทำการเคลื่อนไหวในเรื่องการศึกษาสำหรับผู้หญิงที่สำคัญอาจแบ่งได้ตามแนวคิดหลัก กล่าวคือ กลุ่มที่เชื่อในความแตกต่างระหว่างเพศ และกลุ่มที่เชื่อว่าเพศหญิงและชายไม่แตกต่างกัน กลุ่มแรกนำโดยเฮเลนา ลังเงอ (Helena Lange) ผู้นำของ "สมาคมครูสตรีเยอรมัน" (ADLV) ด้วยความคิดที่ว่าผู้หญิงมีธรรมชาติเฉพาะ จึงเรียกร้องให้มีการจัดตั้งสถานการศึกษาเฉพาะสำหรับเด็กหญิง และการเพิ่มความรับผิดชอบแก่ผู้หญิงในการจัดการโรงเรียนดังกล่าว เนื่องจากกลุ่มของลังเงอไม่เน้นการต่อสู้เพื่อการอุดมศึกษาของสตรี ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มอื่นๆ ผู้นำคนสำคัญคนหนึ่ง คือ เฮดวิกจ์ เค็ทเลอร์ (Hedwig Kettler) เป็นผู้ก่อตั้ง "สมาคมสตรีเพื่อการปฏิรูป" (Frauenverein Reform) เมื่อ ค.ศ. 1888 อันนับเป็นองค์กรสตรีแห่งแรกที่เรียกร้องต่อสาธารณะให้มีการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาสำหรับเด็กหญิงที่ใช้แผนการเรียนเดียวกับในโรงเรียนมัธยมชาย ให้มีการอนุญาตให้ผู้หญิงเข้าศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัย "ได้ทุกวิชา" เท่าเทียมกับนักศึกษาชาย ข้อเรียกร้องประการหลังก้าวหน้าไกลกว่าข้อเรียกร้องของกลุ่มหัวปานกลางที่เรียกร้องสิทธิให้ผู้หญิงเรียนแพทย์และประกอบอาชีพครูชั้นสูงและให้รัฐบาลอนุญาตให้ผู้หญิงประกอบวิชาชีพชั้นสูงได้ เค็ทเลอร์มองว่าชายหญิงควรมีสิทธิในการได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน หากต้องการจะพิสูจน์ว่าธรรมชาติของชายหญิงเหมือนหรือต่างกัน ควรจะพิสูจน์ในสภาพแวดล้อมที่เหมือนกัน ในที่นี้ในเงื่อนไขทางการศึกษาที่เหมือนกัน และด้วยเหตุนี้เธอจึงสนับสนุนการเปิดโรงเรียนสหศึกษา (coeducation)²⁰

¹⁸Kraul, 'Höhere Mädchenschulen', 281.

¹⁹Greven-Aschoff, *Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland*, 53.

²⁰Eike Kleinau, 'Gleichheit oder Differenz? Theorien zur höheren Mädchenbildung', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 113-128, here 125-127.

โรงเรียนสตรีชั้นสูง

โดยทั่วไปแล้วการศึกษาสำหรับเด็กหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีสามระดับ คือ โรงเรียนประถมที่ให้การศึกษาขั้นพื้นฐานที่สุด (Volksschule) โรงเรียนมัธยม(ต้น) (Mittelschule) และโรงเรียนสตรีชั้นสูงหรือโรงเรียนมัธยมปลาย (Höhere Mädchenschule) เมื่อถึงการก่อตั้งจักรวรรดิเยอรมนี อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานถูกบังคับใช้อย่างทั่วถึงแล้วทั้งกับเด็กชายและหญิง การศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชนจะอยู่ในอำนาจรับผิดชอบของแต่ละแคว้นไปจนถึง ค.ศ. 1934 จากนั้นไปจะถูกกำหนดโดยรัฐบาลกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานในระยะแรกมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ การเรียนการสอนแยกตามเพศของเด็ก การเรียนการสอนสำหรับเด็กหญิงมุ่งเน้นที่การเรียนรู้เพื่อการนำไปปฏิบัติในชีวิตในฐานะแม่และแม่บ้าน

โรงเรียนสตรีเยอรมันชั้นสูงที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีหลายประเภท แบ่งได้ตามลักษณะการสนับสนุนทางการเงิน ได้แก่ โรงเรียนที่สนับสนุนโดยเจ้าผู้ครองนคร โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่จัดการโดยเทศบาล²¹ ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เจ้าผู้ครองนครในหลายแคว้น โดยเฉพาะเจ้าสตรี ได้เริ่มให้การสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กหญิง โดยเฉพาะที่เป็นลูกสาวของขุนนางและผู้มีอันจะกิน แม้ว่าจะด้วยงบประมาณอันจำกัด แต่ก็แสดงให้เห็นว่าประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญมากขึ้น โรงเรียนเอกชนจำนวนมากก่อตั้งและดำเนินการโดยผู้หญิงซึ่งมีประสบการณ์ในการเป็นครูหรือครูพี่เลี้ยงมาก่อน โรงเรียนประเภทนี้ไม่ได้มีแต่ที่รับรองลูกสาวของผู้มีฐานะเท่านั้น แต่ยังมีบางแห่งที่รับนักเรียนฐานะไม่ดีด้วย นอกจากนี้ก็มีการรวมกลุ่มของผู้ปกครองก่อตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาบุตรหลานของตัวเองและพรรคพวก โรงเรียนเอกชนอีกจำนวนหนึ่งถูกก่อตั้งโดยชุมชนศาสนา การที่เทศบาลเมืองต่างๆ ในเยอรมนีเข้ามาจัดการโรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงเองในช่วงเวลานี้ นับเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของระบบการศึกษาแผนใหม่ในเยอรมนี เพราะประเทศใหญ่ๆ อย่าง อังกฤษ ฝรั่งเศส ออสเตรีย ยังไม่มีโรงเรียนเทศบาลสตรีก่อน ค.ศ. 1870²²

²¹Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 23-41.

²²Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 39.

บ่อยครั้งเทศบาลจะซื้อตอกิจการโรงเรียนสตรีจากเอกชน และส่วนใหญ่เมื่อได้ซื้อตอกิจการโรงเรียนจากครูใหญ่ผู้หญิงแล้ว ทางกรมมักให้ผู้ชายอำนวยการโรงเรียนสตรีเหล่านี้แทน ซึ่งทำให้เจ้าของเดิมที่ยังอยากทำงานในโรงเรียนต่อไปต้องสูญเสียความสำคัญ เมื่อมีการรวมประเทศใน ค.ศ. 1871 จำนวนโรงเรียนเอกชนทั่วจักรวรรดิสูงกว่าโรงเรียนรัฐมาก

เมื่อแรกเริ่มนักการศึกษาร่วมสมัยส่วนใหญ่สนับสนุนให้แบ่งแยกสถานศึกษาไม่เพียงเพราะต่างประเทศต้องการการศึกษาต่างกัน แต่เด็กหญิงควรจะได้เรียนหนังสือในบรรยากาศที่เหมือนบ้าน ซึ่งต่างจากโรงเรียนของเด็กชาย นักการศึกษาชายอย่างลูกวิก วีเซอ (Ludwig Wiese) เสนอว่าโรงเรียนควรจะเป็นเหมือนส่วนขยายของครอบครัว นอกจากครอบครัว ศาสนา และชุมชนแล้ว โรงเรียนควรจะมีส่วนในการกล่อมเกลาคือเด็กหญิงให้ตระหนักถึงบทบาทของประเทศของตนที่แตกต่างจากผู้ชาย เช่นเดียวกับโรงเรียนชั้นพื้นฐาน โรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงในระยะแรกเน้นการสอนวิชาเพื่อการปฏิบัติและเหมาะสมกับ "บทบาทและธรรมชาติ" ของผู้หญิง

แม้ว่าเมื่อเข้าสู่ช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะมีโรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงเพิ่มมากขึ้น แต่แผนการเรียนการสอนของโรงเรียนเหล่านี้ในระยะแรกยังไม่ได้มองไปถึงการเตรียมเด็กหญิงสำหรับการเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา อย่างมากที่สุดก็เพื่อการศึกษาต่อในโรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนสำหรับเด็กหญิงจบลงที่อายุ 15-16 ปี ในขณะที่เด็กชายได้เรียนถึงอายุ 18-19 ปี ความแตกต่างระหว่างโรงเรียนของเด็กชายและเด็กหญิงจึงเห็นได้ชัดในทุกด้าน โรงเรียนสตรีด้อยกว่าทั้งระยะเวลา เนื้อหาและคุณภาพ

ในขณะที่เด็กชายถูกสอนรายวิชาที่เป็นวิชาการและเน้นที่ความสามารถในการวิเคราะห์ เด็กหญิงต้องเรียนวิชาประเภทจริยธรรม กล่อมเกลาคิดใจ และเน้นการปฏิบัติเพื่อเตรียมไปใช้ในการเป็นภรรยาและแม่ ไม่มีการสอนวิชาที่จำเป็นต่อการเรียนในมหาวิทยาลัย เช่น ภาษาละติน ภาษากรีกโบราณ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ตัวอย่างของรายวิชาที่เปิดสอน ได้แก่ การฝีมือ ภาษาต่างๆ และวิชาสายวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับความรู้รอบตัว

วิชาเย็บปักถักร้อยและงานฝีมืออื่นๆ นั้นนอกจากจะเพื่อฝึกฝนทักษะงานฝีมือไว้ใช้ในอนาคตแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกที่เหมาะสมแก่การเป็นภรรยาและแม่ คือ ให้มีความอดทน ความรอบคอบเรียบร้อย และความขยัน ในขณะที่การอบรมจริยธรรมแก่เด็กชายในโรงเรียนเป็นเรื่องของหลักการมากกว่าคุณค่าในชีวิตประจำวันเช่นที่เด็กหญิงถูกสอน วิชาสายวิทยาศาสตร์จะประกอบด้วยประวัติศาสตร์ธรรมชาติ ว่าด้วยความรู้พื้นฐานเรื่องพฤกษศาสตร์และสัตววิทยา และบทเบื้องต้นของธรณีวิทยา เคมี และฟิสิกส์ แต่ส่วนมากยังคงเป็นการให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับโภชนาการและสาระเกี่ยวกับงานบ้าน ผู้ปกครองก็มักไม่นิยมให้ลูกสาวเรียนวิทยาศาสตร์มากนัก เพราะนอกจากจะเป็นวิชาที่มีแบบแผนในการคิดที่ถือว่าไม่พ้องกับวิธีการคิดของผู้หญิงแล้ว ยังเป็นแนวคิดที่ทำทลายความเชื่อทางศาสนาด้วย นอกจากนี้วิชาที่เป็นที่ถกเถียงและต่อต้านอย่างมากจากผู้ปกครอง คือ การเรียนรู้ทางสรีระ และวิชาการออกกำลังกาย²³

ที่น่าสนใจอย่างมากคือการเรียนการสอนวิชาภาษา วิชาภาษานั้นมีธรรมชาติสองหน้า ในทางหนึ่งเน้นที่ความเข้าใจและการมีความรู้สึกร่วม และในอีกทางหนึ่งต้องการความเข้าใจในตรรกะของภาษา เด็กหญิงควรจะเรียนวรรณคดีเยอรมันเพื่อสร้างรสนิยมที่ดี จะได้ไม่ไปอ่านนิยายบันเทิงประโลมโลก การเรียนการสอนควรเน้นให้เกิดความซาบซึ้งในภาษามากกว่าให้เกิดความเข้าใจระบบโครงสร้างของภาษา การเรียนวรรณคดีต่างชาติควรสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ของประเทศอื่น และมุ่งให้สามารถพูดได้มากกว่าเขียน การสอบจะวัดจากการสอบสัมภาษณ์มากกว่าข้อเขียน²⁴

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไปจะเห็นได้ชัดขึ้นเมื่อเข้าสู่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 กล่าวคือ เด็กหญิงจะได้เรียนวิชาภาษาต่างประเทศ ภาษาละติน วิชาคำนวณ และวิทยาศาสตร์ เป็นจำนวนมากชั่วโมงขึ้น วิชางานฝีมือจะลดลง โดยเฉพาะเมื่อโรงเรียนสตรีชั้นสูงหันไปปรับใช้จุดประสงค์ใหม่ของการให้การศึกษา

²³Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 48-49.

²⁴Kraul, *Höhere Mädchenschulen*, 291-292.

สตรี กล่าวคือ การเตรียมนักเรียนเพื่อเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย การกำหนดให้เด็กหญิงและชายได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมกันในเวลาต่อมาทำให้การสอนวิชาภาษาในโรงเรียนสตรีเปลี่ยนไปเน้นที่ความรู้ในกฎระบบของภาษามากขึ้น การให้การศึกษาย่างเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงแสดงให้เห็นการปรับผู้หญิงเข้าหาคุณค่าที่ถือว่าเป็นของผู้ชาย การเปลี่ยนวิธีการเรียนการสอนซึ่งแสดงให้เห็นจุดประสงค์ของการเรียนการสอนของวิชาภาษาดังที่กล่าวมาแล้วสามารถสะท้อนความเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาได้อย่างดี

ลักษณะร่วมและปัญหาทั่วไปของโรงเรียนสตรีทั้งที่ดำเนินการโดยรัฐ (การปกครองส่วนท้องถิ่น) และเอกชน (ซึ่งเป็นส่วนใหญ่) มีอยู่หลายประการ ประการสำคัญคือการขาดหลักสูตรที่แน่นอน ในทศวรรษแรกๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ 19 การส่งลูกสาวเข้าโรงเรียนมัธยมยังไม่ใช่ประเพณีปฏิบัติที่แน่นอนและขึ้นอยู่กับความอำเภอใจของผู้ปกครองเสียมาก ดังนั้นความเห็นของผู้ปกครองจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อโรงเรียน นอกจากการเลือกรายวิชาแล้ว ผู้ปกครองยังวิจารณ์วิธีการวัดผลอยู่บ่อยครั้ง เมื่อโรงเรียนบางแห่งพยายามแสดงผลงานด้วยการจัดสอบประจำปีก็ได้รับคำวิจารณ์เสียมากกว่าทั้งผู้ปกครองและนักการศึกษาบางส่วนที่เห็นว่าการกระตุ้นให้เกิดการแข่งขันเป็นการทำลายธรรมชาติที่ดีของความถ่อมตนในผู้หญิง หรือว่าความตื่นเต้นและความเครียดจากการสอบอาจจะถึงกับทำลายประสาทของเด็กหญิงได้ ปัญหาอีกประการที่เกิดจากการที่โรงเรียนพยายามเอาใจผู้ปกครอง คือ การที่โรงเรียนพยายามเปิดรายวิชาหลากหลายทำให้ไม่สามารถลงลึกในเนื้อหาของแต่ละวิชาได้นั้นได้กลายเป็นจุดอ่อนที่ถูกโจมตีอย่างมาก

ปัญหาทั่วไปอีกประการหนึ่ง คือ การขาดบุคลากรที่ทำงานสอนอย่างต่อเนื่องด้วยสาเหตุต่างๆ อาทิ ครูผู้ชายมักจะพยายามเปลี่ยนไปทำงานในโรงเรียนมัธยมชายเพราะมีรายได้ดีกว่าและมีเกียรติมากกว่า ครูผู้หญิงซึ่งมีจำนวนน้อยไม่มีคุณภาพพอเพราะขาดการศึกษาที่เพียงพอ หรือมีจะนั้นในบางที่และบางช่วงเวลาครูผู้หญิงที่แต่งงานถูกห้ามไม่ให้ทำงานต่อไป เป็นต้น²⁵

²⁵Ullmann, *Das deutsche Kaiserreich*, 123-124.

ความพยายามปฏิรูปโรงเรียนสตรีชั้นสูงเกิดขึ้นหลายครั้งโดยบุคคลและกลุ่มต่างๆ ตัวอย่างเช่น ที่ประชุมครูโรงเรียนสตรีชั้นสูงเมื่อ ค.ศ. 1872 ได้ร่วมกันปรับโครงสร้างหลักสูตรของโรงเรียนสตรีชั้นสูงเป็นครั้งแรก แต่ไม่ได้มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมให้นักเรียนหญิงสำเร็จวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) ซึ่งใช้ประกอบการเข้ามหาวิทยาลัยดังเช่นที่โรงเรียนมัธยมชายมี นักเรียนที่จบจากโรงเรียนสตรีระดับสูงไม่สามารถเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย เพียงแค่เอาวุฒิไปต่อโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันมีการพัฒนาโรงเรียนอาชีพประเภทต่างๆ เพื่อฝึกหัดอาชีพให้เด็กหญิง แต่โอกาสในการประกอบวิชาชีพชั้นสูงที่อาศัยความรู้ทางวิชาการยังไม่เปิดให้ผู้หญิงในเยอรมนี

การพัฒนาโรงเรียนสตรีชั้นสูงมีหัวหอกหลักในการต่อสู้ ได้แก่ เฮเลนา ลังเงอ (Helena Lange) เมื่อ ค.ศ. 1889 และ 1893 ได้ริเริ่มให้มีชั้นเรียนมัธยมศึกษา (Realkurse และ Gymnasialkurse) สำหรับผู้หญิงในกรุงเบอร์ลิน ใน ค.ศ. 1893 มีการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย (Gymnasium) สำหรับเด็กหญิงเป็นแห่งแรกในเมืองคาร์ลสruhe (Karlsruhe) โดยการนำของ "สมาคมสตรีเพื่อการปฏิรูป" ชั้นเรียนมัธยมศึกษาของลังเงอกินเวลาสี่ปีและรับเฉพาะผู้ใหญ่ ส่วนโรงเรียนมัธยมปลายที่คาร์ลสruheกินเวลาหกปีและรับเด็กหญิงอายุตั้งแต่สิบสองปีขึ้นไป โรงเรียนดังกล่าวนับว่ามีคุณสมบัติที่ใกล้เคียงกับโรงเรียนมัธยมชาย ต่อจากนั้นระหว่าง ค.ศ. 1893-1903 มีการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมปลายสำหรับเด็กหญิงเพิ่มเป็น 20 แห่งทั่วประเทศ ผู้ที่จบการศึกษาจากชั้นเรียนและโรงเรียนดังกล่าวสามารถไปเข้าอบรมพิเศษเตรียมเป็นครูโรงเรียนระดับสูง และเข้าฟังการบรรยายในมหาวิทยาลัยได้ตามกรณีเฉพาะ

ระหว่าง ค.ศ. 1906-1908 มีการดำเนินการปฏิรูประบบโรงเรียนมัธยมสตรีอย่างเป็นทางการโดยกระทรวงศึกษาธิการของแคว้นปรัสเซีย นับเป็นครั้งแรกที่รัฐเข้ามาจัดการประเด็นนี้ด้วยตัวเองหลังจากที่ปล่อยอยู่ในมือของเอกชนมาร่วมครึ่งศตวรรษ ผลของการปฏิรูปทำให้มีการยกระดับโรงเรียนมัธยมสตรีเป็นการศึกษาชั้นสูงจากที่เคยถูกจัดเป็นแค่ส่วนหนึ่งของการศึกษาขั้นพื้นฐาน²⁶ แม้ว่าจะไม่เทียบเท่า

²⁶Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 274.

โรงเรียนมัธยมชายในทุกประการ แต่นับจากนี้ไปโรงเรียนมัธยมสตรีสามารถเปิดโอกาสให้เด็กหญิงสอบจวุฒิมัธยมที่ใช้ประกอบในการสมัครเข้ามหาวิทยาลัย²⁷ รูปแบบของโรงเรียนสตรีที่เป็นผลจากการปฏิรูปครั้งนี้ได้กลายเป็นต้นแบบแก่รัฐอื่นๆ

การฝึกหัดวิชาชีพครูสตรี

การศึกษาแผนใหม่ไม่เพียงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการอบรมและให้การศึกษาแก่เด็กหญิง แต่ยังทำให้เกิดการพัฒนาอาชีพครูสำหรับผู้หญิงอีกด้วย ทศนคติที่มีต่อครูสตรีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่มองว่าอาชีพครูเป็นเสมือนมาตรการสังคมสงเคราะห์เพื่อจัดหางานและรายได้ให้แก่สตรีที่ไม่แต่งงาน เมื่อเวลาผ่านไปและเงื่อนไขของสังคมเปลี่ยนไป ชนชั้นกลางเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษาสำหรับครูสตรีอย่างมาก เพราะถือว่าอาชีพครูเป็นอาชีพเดียวที่ลูกสาวของชนชั้นกลางจะทำได้โดยไม่เสื่อมเสียสถานะทางสังคม

มีครูสตรีทำงานทั้งในภาคเอกชนและภาคสาธารณะมาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ครอบครัวที่มีฐานะนิยมจ้างครูพี่เลี้ยง ผู้หญิงบางคนก็เปิดสอนพิเศษเพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว อย่างไรก็ตามการฝึกหัดครูสตรีอย่างเป็นทางการเพิ่งมาเริ่มในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะนับตั้งแต่ทศวรรษ 1870 เป็นต้นไปเริ่มมีการก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี อันเป็นผลจากการขยายจำนวนโรงเรียนสตรีซึ่งต้องการครูสตรีที่มีคุณภาพจำนวนมากขึ้น

แม้ว่าความต้องการครูสตรีจะมีเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่การพัฒนาคุณภาพครูสตรียังคงไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ และคงอยู่ในมือของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มที่สนใจต่อไป เมื่อ ค.ศ. 1869 เจ้าหญิงวิกตอเรีย พระชายาของรัชทายาทเจ้าชายวิลเฮล์ม

²⁷การปฏิรูปทำให้เกิดการแบ่งประเภทโรงเรียนสตรีชั้นสูงเป็นสามประเภท ได้แก่ Lyzeum, Frauenschule, Studienanstalt มีความแตกต่างในรายละเอียดของหลักสูตร จำนวนปีการศึกษา ประเภทวิชาที่จัดสอน และศักดิ์และสิทธิ์ของวุฒิการศึกษา

แห่งปรัสเซีย ได้ทรงริเริ่มก่อตั้งสถานศึกษาเพื่อเปิดสอนวิชาการชั้นสูงให้แก่ครูสตรี ด้วยทุนส่วนพระองค์ (เป็นที่รู้จักในชื่อ Victoria Lyzeum) โดยคำแนะนำของนักการศึกษาสตรีเพื่อนร่วมชาติชาวอังกฤษของพระองค์ คือ มิสอาร์เชอร์ (Miss Archer) ทางสถาบันจัดการบรรยายให้ความรู้โดยอาจารย์จากมหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม หลักสูตรของสถาบันไม่ได้ตอบสนองต่อสถานการณ์จริงนัก ประการแรก รายวิชาเหล่านี้ซับซ้อนเกินไปสำหรับครูสตรีส่วนหนึ่งที่ไม่มีความรู้พื้นฐานทางวิชาการมาก่อน ประการที่สอง ความสำเร็จเหล่านี้ไม่ช่วยให้ผู้หญิงเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ครบที่รัฐยังไม่อนุญาต

ต่อมาใน ค.ศ. 1887 ลังเงอและสตรีอีกห้าคนยื่นฎีกาต่อรัฐสภาปรัสเซีย มีใจความเรียกร้องให้รัฐเข้ามารับผิดชอบการพัฒนาวิชาชีพครูสตรี การที่นักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีอีดิษฐ์ขึ้นมาในครั้งนี้เป็นผลมาจากการได้รู้ว่า เจ้าชายรัชทายาททรงประชวรด้วยโรคเมเร็ง ซึ่งหมายความว่า แม้ว่าพระองค์จะได้ขึ้นครองราชย์ก็จะเป็นรัชสมัยที่สั้น และนั่นหมายความว่า วิกฤตเรียก พระชายาของพระองค์ซึ่งทรงสนับสนุนการศึกษาสตรีอย่างมากก็คงไม่สามารถอุปถัมภ์การพัฒนาได้มากนักเช่นกัน

ในทศวรรษ 1890 มหาวิทยาลัยต่าง ๆ เริ่มอนุญาตให้ครูสตรีชั้นสูงเข้าฟังการบรรยายที่มหาวิทยาลัยได้ แต่ในขณะที่การต่อสู้เพื่อสิทธิของสตรีเพื่อการศึกษาและประกอบอาชีพแพทย์ซึ่งเริ่มต้นที่หลังการต่อสู้ของสตรีในอาชีพครูได้ประสบผลสำเร็จใน ค.ศ. 1899 ครูสตรียังคงต้องต่อสู้ต่อไปอีกเกือบหนึ่งทศวรรษเพื่อสิทธิในการสอบวุฒิสำหรับการสอนในโรงเรียนระดับมัธยม ตั้งแต่ ค.ศ. 1905 แคว้นปรัสเซียเปิดให้ผู้หญิงเข้าสอบดังกล่าว แต่รัฐไม่รับประกันสิทธิของผู้หญิงในการได้ตำแหน่งครูในโรงเรียนของรัฐอย่างที่คุณชายที่มีวุฒิดังกล่าวจะได้โดยอัตโนมัติ

การเพิ่มจำนวนและความสำคัญของโรงเรียนสตรีและอาชีพครูสตรีทำให้ผู้หญิงเริ่มมีงานประจำทำมากขึ้นในโรงเรียนประถมและโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง แต่ในอีกด้านหนึ่งโอกาสทางอาชีพที่เติบโตขึ้นสำหรับครูสตรีก็ได้นำไปสู่ความพยายามกีดกันผู้หญิงออกจากอาชีพนี้ด้วย การเพิ่มจำนวนขึ้นของครูสตรีทำให้ฝ่ายครูชายที่เกรงว่าจะเสียตำแหน่งและความสำคัญเริ่มตอบโต้ ครูชายอ้างว่าครูหญิงมี

ประโยชน์แค่ในบางวิชาและเป็นเพียงแค่แรงงานเสริม นอกจากนี้ครูหญิงยังไม่มีคุณภาพพอเพราะไม่ได้รับการศึกษาที่ดีเท่ากับครูชาย ครูหญิงรับเงินค่าจ้างตามกฎหมายเพียงร้อยละ 77 ของเงินเดือนครูชาย แคว้นปรัสเซียออกกฎหมายใน ค.ศ. 1892 บังคับให้ครูผู้หญิงที่แต่งงานจะต้องออกจากงาน โอกาสทางอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ผสมกับการถูกเลือกปฏิบัติและอคติต่อครูสตรีในวงวิชาชีพทำให้ผู้หญิงจำนวนมากขึ้นหน้าไปร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการสิทธิสตรี

ครูสตรีนับเป็นกลุ่มสตรีมีอาชีพกลุ่มแรกที่รวมตัวกันจัดตั้งองค์กรตัวแทนผลประโยชน์ของตน แรกสุดเป็นการเคลื่อนไหวเป็นกลุ่มของครูสตรีระดับท้องถิ่นที่เมืองเตรสเดนเมื่อ ค.ศ. 1865 และอีกสี่ปีต่อมาที่กรุงเบอร์ลิน เมื่อ ค.ศ. 1890 มีการรวมตัวของกลุ่มครูสตรีจากทั่วประเทศในรูปของ "สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี" (Allgemeiner Deutscher Lehrerinnenverein - ADLV) ภายใต้การนำของเฮเลนา ลังเงอ องค์กรดังกล่าวนอกจากจะมีบทบาทในการพัฒนาการจัดการศึกษาสำหรับเด็กหญิงแล้ว ก็ยังเป็นองค์กรที่มีลักษณะเป็นสมาคมวิชาชีพ (guild) ที่พยายามช่วยเหลือพวกครูสตรีด้วยกัน เช่น สร้างเครือข่ายจัดหางานทั่วประเทศ จัดทำประกันสุขภาพ เป็นต้น ต่างจากที่ครูผู้ชายซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพครูต้องดิ้นรนเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมาก²⁸ การก่อตั้ง "สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี" ยังมีความหมายต่อประวัติศาสตร์ของขบวนการสิทธิสตรีเยอรมัน ก่อนหน้านั้น "สมาคมสตรีเยอรมัน" (ADF) เป็นองค์กรสตรีระดับประเทศแห่งเดียวเท่านั้น "สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี" เป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่ "สันนิบาตสมาคมสตรีเยอรมัน" (BDF) ซึ่งจะกลายเป็นองค์กรสตรีที่มีอิทธิพลมากที่สุดองค์กรหนึ่งดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น

เฮเลนา ลังเงอ (Helene Lange): ผู้บุกเบิกการศึกษาแผนใหม่สำหรับ

สตรี เฮเลนา ลังเงอ (ค.ศ. 1848-1930) นับเป็นผู้นำการปฏิรูปการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีที่โดดเด่นที่สุดของเยอรมนีในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แม้ว่าจุดยืนของลังเงอในส่วนที่เกี่ยวกับสถานะของสตรีจะเป็นที่ถกเถียงอย่างมาก แต่ปฏิเสธ

²⁸Greven-Aschoff, *Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland*, 72.

ไม่ได้ว่าเธอคือผู้นำการต่อสู้เพื่อการศึกษาของผู้หญิงโดยผู้หญิงที่ไม่พึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐ ลังเงอเป็นที่รู้จักในฐานะนักปฏิบัติมากกว่านักคิด

เช่นเดียวกับนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีจำนวนมากในยุคนั้นเฮเลนา ลังเงอเริ่มจากการประกอบอาชีพครู ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1871 ย้ายจากบ้านเกิดที่โอลเดนบวร์ก (Oldenburg) ไปกรุงเบอร์ลิน เธอได้งานสอนในโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งและเข้าร่วม "ศูนย์การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีชนชั้นกรรมพี" (Zentrum der bürgerlichen Frauenbewegung)

แนวคิดหลักในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กหญิงของลังเงอ คือ ความเชื่อในความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิง เพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงต้องการสถานศึกษาเฉพาะที่ดำเนินการโดยผู้หญิงด้วยตนเอง เธอปฏิเสธโรงเรียนผสมหญิงชาย การเคลื่อนไหวของลังเงอจัดอยู่ในกลุ่มสายกลางที่ประนีประนอมกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่มีอยู่ในสังคมขณะนั้น และให้ความสำคัญกับผลในทางปฏิบัติมากกว่าหลักการ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ใน ค.ศ. 1887 ลังเงอและพวกยี่นฎีกาต่อสภาผู้แทนของแคว้นปรัสเซียซึ่งมีใจความวิจารณ์การให้การศึกษาแก่เด็กหญิงอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนั้น นับเป็นครั้งแรกที่มีการวิจารณ์ประเด็นนี้อย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ ข้อเรียกร้องหลักสองประการในฎีกา คือ 1) ผู้หญิงควรจะได้สอนวิชาที่เป็นวิชาการในโรงเรียนสตรีระดับสูงมากขึ้น และวิชาศาสนาและภาษาเยอรมันควรจะอยู่ในความรับผิดชอบของครูสตรี และ 2) รัฐควรจัดการอบรมครูสตรีในวิชาที่เป็นวิชาการเพื่อใช้สอนในโรงเรียนสตรีระดับสูง²⁹

อย่างไรก็ตาม ทางสภาผู้แทนปฏิเสธที่จะตอบฎีกานี้โดยสิ้นเชิง เหตุการณ์นี้เป็นแรงผลักดันให้ลังเงอและนักการศึกษาสตรีอื่นๆ ลงมือแก้ปัญหาด้วยตัวเองโดยไม่รอการสนับสนุนจากรัฐหรือสังคมส่วนใหญ่ เธอเห็นว่า

²⁹Heiene Lange, 'Die höhere Mädchenschule und ihre Bestimmung. Begleitschrift zu einer Petition an das preussische Unterrichtsministerium und das preussische Abgeordnetenhaus' (Berlin, 1887).

ตราบไตที่ผู้หญิงไม่ได้รับการศึกษาในฐานะที่เป็นมนุษย์ เพื่อนำไปสู่ความเป็นมนุษย์อย่างสอดคล้องตามความปรารถนาของเธอเอง ... และโดยเฉพาะในเยอรมนี ยังคงถูกบ่มสร้างตามความต้องการของผู้ชาย ตราบนั้นจะไม่มีเปลี่ยนแปลงในการให้การศึกษแก่สตรีเยอรมัน³⁰

ลั้งเงเองจัดชั้นเรียนพิเศษระดับมัธยมสำหรับผู้หญิง (Realkurse หรือ Gymnasialkurse) แรกสุดเพื่อจัดเตรียมนักเรียนให้ไปสอบวุฒิมัธยมในสวิสเซอร์แลนด์ และขยายไปยังการจัดการเรียนการสอนที่จะมีประโยชน์ต่อการหางาน และเป็นการปูพื้นฐานเพื่อการศึกษาในมหาวิทยาลัยให้ไปเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาในต่างประเทศ โดยเฉพาะสวิสเซอร์แลนด์

ต่อมาใน ค.ศ. 1890 ลั้งเงเองเป็นผู้นำในการก่อตั้ง “สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี” (ADLV) เพื่อส่งเสริมการปรับปรุงการศึกษาสำหรับเด็กหญิงและการฝึกหัดครูสตรี นอกจากนี้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับสตรีแล้ว ลั้งเงเองยังเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในด้านอื่นด้วย เธอเห็นว่า การศึกษาเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่สิทธิของสตรีในทางการเมือง เมื่อ ค.ศ. 1890 เธอร่วมกับนักเคลื่อนไหวอื่นๆ จัดพิมพ์วารสารรายเดือน “ผู้หญิง” (Die Frau) มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์ของสตรีทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม นอกจากนี้ระหว่าง ค.ศ. 1901-1906 เธอยังจัดทำหนังสือสารานุกรมว่าด้วยขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี³¹ และเมื่อ ค.ศ. 1919 ขณะที่อายุได้ 71 ปี ลั้งเงเองได้เป็นสมาชิกสภาแห่งรัฐฮัมบูร์ก

ลั้งเงเองประเมินผลจากความก้าวหน้าในการให้การศึกษาผู้หญิงว่า การเปลี่ยนแปลงระบบและรูปแบบการศึกษาและอบรมได้ทำให้ผู้หญิงหลุดจากการปลุกฝังแบบเดิมที่เน้นภาพลักษณ์ของเพศหญิงที่ต้องพึ่งพาการปกป้องจากเพศชาย

³⁰อ้างตาม Mathilde Block, 'Helene Lange', November 1998 <<http://www.uni-ulm.de/LiLLL/3.0/D/frauen/biografien/Jh19/lange.htm>>

³¹แหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาประวัติของเฮเลนา ลั้งเง คือ บันทึกของเธอ Helene Lange, *Lebenserinnerungen* (Berlin, 1921).

“ทุกวันนี้เราต้องถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้หญิงจะเข้าสู่การแข่งขันเพื่อแย่งงาน ที่ซึ่งผู้หญิงจะเผชิญกับผู้ชายในฐานะเพื่อนร่วมงานและคู่แข่ง”³²

การเริ่มต้นการอุดมศึกษาสำหรับสตรีเยอรมัน

ที่มาของการเริ่มต้นการอุดมศึกษาสำหรับสตรีเยอรมัน

ในขณะที่ทั้งรัฐบาลส่วนกลางและรัฐบาลแห่งแคว้นอนุญาตให้ชุมชนและเอกชนจัดตั้งและบริหารสถานศึกษาระดับโรงเรียนเองได้ การจัดการมหาวิทยาลัยเป็นสิทธิผูกขาดของรัฐเท่านั้น การที่จะให้ผู้หญิงมีโอกาสในการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงเป็นประเด็นที่ปัจเจกบุคคลไม่สามารถทำสำเร็จเองได้ ไม่เหมือนกรณีการเปิดโรงเรียนเด็กหญิงหรือจัดอบรมครูสตรี แต่เป็นเรื่องที่จะสำเร็จได้ก็โดยการจูงใจให้รัฐร่วมมือแน่นอนว่าการเรียกร้องการศึกษาระดับอุดมศึกษาสำหรับผู้หญิงต้องต่อสู้กับการกีดกันอย่างมาก ซึ่งโดยหลักแล้วคือการต่อสู้กับทัศนคติเชิงลบของผู้ชายที่ดำรงตำแหน่งและสถานภาพสำคัญในสังคม อย่างไรก็ตามมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้รัฐบาลจักรวรรดิต้องไต่ถามเรื่องเรียกร้องนี้อย่างจริงจัง ได้แก่ การอภิปรายสาธารณะว่าด้วยสถานะของสตรีในสังคม (โดยเฉพาะคำถามที่ว่า ผู้หญิงควรได้รับการศึกษาระดับสูงขนาดไหน) การที่ผู้หญิงเยอรมันสามารถไปจบการศึกษาระดับสูงในประเทศอื่น (โดยเฉพาะสวิสเซอร์แลนด์และสหรัฐอเมริกา) ความต้องการแพทย์สตรีภายในประเทศ ความกังวลของข้าราชการระดับสูงต่ออนาคตของลูกสาวของตน และที่สำคัญที่สุดคือการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีในเดือนปลายทศวรรษ 1880³³

การเรียกร้องสิทธิในการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีในระยะแรกมุ่งไปที่การเปิดโอกาสทางการศึกษาวิชาชีพชั้นสูง ขบวนการสิทธิสตรีในขณะนั้นเชื่อว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยจะนำไปสู่เป้าหมายหลัก คือ การขยายโอกาสในการ

³²Helene Lange, 'Grundsätze und Forderungen der Frauenbewegung auf dem Gebiet der Erziehung und Bildung, in *Flugschriften des Bundes Deutscher Frauenvereine* 1 (Berlin, 1912), 11-19, here 12..

³³Ullmann, *Das deutsche Kaiserreich*, 123; Edith Glaser, 'Die erste Studentinnengeneration – Ohne Berufsperspektiven?', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart, 310.

ประกอบอาชีพของสตรี การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวมีหลายขั้นตอน กล่าวคือ เริ่มจากการเปิดให้เด็กหญิงสวมวุฒิมัธยมศึกษาได้ จากนั้นคือการเข้ามหาวิทยาลัย การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงประกอบวิชาชีพชั้นสูง และการทำวุฒิปริญญาเอก (Habilitation)

การเคลื่อนไหวของขบวนการสตรี

ในระยะแรกประเด็นหลักของการเรียกร้องที่เกี่ยวกับการศึกษาระดับสูงสำหรับผู้หญิงมุ่งไปที่การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยและการรับรองแพทย์สตรีให้ประกอบอาชีพได้ แต่ละกลุ่มหรือปัจเจกบุคคลมีเหตุผลในการเคลื่อนไหวที่ต่างกันไป เฮตวิกจ์ โดม ซึ่งเป็นสตรีเยอรมันคนแรกที่เรียกร้องอย่างเปิดเผยให้ผู้หญิงมีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง ได้มีบทบาทอย่างมากในการเรียกร้องสิทธิของสตรีในการเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา "บนพื้นฐานที่เท่าเทียมและภายใต้เงื่อนไขเดียวกับผู้ชาย" ส่วนสมาคมสตรีเยอรมัน (ADF) ซึ่งมีนโยบายเน้นผลทางการปฏิบัติมากกว่าหลักการลงมติดำเนินการเรียกร้องในข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ให้อนุญาตให้สตรีเข้าศึกษาในสถานศึกษาระดับสูงที่มีอยู่แล้ว และ
- 2) ให้ก่อตั้งสถานศึกษาชั้นสูงขึ้นใหม่สำหรับสตรีโดยเฉพาะ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้หญิงมีความสามารถในการหาเลี้ยงชีพมากขึ้นโดยอาศัยการศึกษาที่ดีขึ้น และเพื่อผลิตบุคลากรวิชาชีพชั้นสูงพิเศษหญิง โดยเฉพาะแพทย์ นักกฎหมาย และครูสตรี เพื่อมาบริการผู้หญิงด้วยกัน ไม่ได้เรียกร้องการศึกษาระดับอุดมศึกษาในฐานะที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสตรี "สมาคมสตรีเพื่อการปฏิรูป" เรียกร้องให้มีการส่งเสริมโอกาสในการศึกษาชั้นสูงของผู้หญิงโดยเฉพาะชนชั้นกลางเช่นกัน องค์กรนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อให้ผู้หญิงพึ่งพาตัวเองได้มากขึ้น(ไม่ว่าจะแต่งงานหรือไม่) อีกทั้งยังเห็นว่าอาชีพของผู้หญิงที่มีอยู่ในขณะนั้นมักจะไม่เหมาะสมกับฐานะของพวกลูกสาวผู้ดีตระกูลมณี

ในเยอรมนีการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการศึกษาของสตรีระลอกแรกจบลงเมื่อรัฐบาลห้ามสตรีศึกษาในมหาวิทยาลัยเยอรมันเมื่อ ค.ศ. 1879 และไม่ยอมรับการให้ประกาศนียบัตรรับรองแก่แพทย์สตรีดังที่จะอธิบายต่อไป อย่างไรก็ตาม

ตามประกาศห้ามดังกล่าวจะถูกยกเลิกในเวลาต่อมาไม่นานนักและมีได้เป็นสาเหตุให้การศึกษาระดับสูงสำหรับสตรีเยอรมันล้ำหลังกว่าประเทศอื่นในยุโรปมากนัก

การต่อต้านและการสนับสนุนการอุดมศึกษาสำหรับสตรี

อุปสรรคหลักของการศึกษาชั้นสูงสำหรับสตรีมาจากสองทางด้วยกัน กล่าวคือ จากความกังวลของรัฐ และจากทัศนคติของปัจเจกบุคคลที่เป็นชายซึ่งจำนวนมากเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยและตัวแทนขององค์กรผู้ประกอบการอาชีพ

โดยทั่วไปรัฐบาลเยอรมันก็พยายามควบคุมมหาวิทยาลัยอย่างเข้มงวดอยู่แล้ว เพราะเป็นสถานที่ที่สามารถเป็นบ่อเกิดและแหล่งสังสรรค์ทางทางการเมือง เมื่อเริ่มตั้งจักรวรรดิแม้ว่ารัฐบาลจะพยายามทำให้การศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัยจำกัดหรือเป็นไปได้สำหรับผู้หญิง ด้วยการกำหนดว่าผู้ที่เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยจะต้องมีวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) และขณะเดียวกันก็พยายามกีดกันการก่อตั้งวิทยาลัยเอกชนสำหรับผู้หญิง แต่รัฐบาลก็ยังไม่มียกข้อห้ามที่แน่นอนว่าจะทำอย่างไรกับคำถามเรื่องการศึกษาชั้นสูงของผู้หญิง

เรื่องแปลกของระบบการศึกษาเยอรมันในช่วงนี้ก็คือ ในขณะที่รัฐบาลเกรงว่าการศึกษาจะทำให้เกิดปฏิกิริยาที่ไม่พึงปรารถนา(สำหรับรัฐ)ในหมู่สตรีที่ได้รับการศึกษา จึงพยายามขัดขวางการเข้ามหาวิทยาลัยของผู้หญิง แต่กลับอนุญาตให้นักศึกษาสตรีต่างชาติโดยเฉพาะจากรัสเซียเข้ามาเรียนตามมหาวิทยาลัยเยอรมัน เพราะผู้หญิงเหล่านี้ไม่เรียกร้องเอาประกาศนียบัตรเพื่อการประกอบอาชีพ การกีดกันเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงเยอรมันจำนวนไม่น้อยออกไปเรียนต่างประเทศ โดยเฉพาะที่สหรัฐอเมริกา และสวิสเซอร์แลนด์ มหาวิทยาลัยซุริคเป็นสถานอุดมศึกษาแห่งแรกในยุโรปที่รับสตรีเข้าศึกษาหลักสูตรแพทย์เมื่อ ค.ศ. 1867

นครซุริคและมหาวิทยาลัยซุริคเป็นที่พำนักของทั้งนักศึกษาและผู้ลี้ภัยทางการเมืองจากรัสเซียเป็นจำนวนมาก ต่อมารัฐบาลรัสเซียออกประกาศเรียกให้นักศึกษาสตรีที่อยู่ในสวิสเซอร์แลนด์กลับประเทศหรือมิฉะนั้นจะต้องลี้ภัยถาวร เพราะสงสัยว่านักศึกษาสตรีเหล่านี้จะรับอิทธิพลความคิดทางการเมืองจากพวก

ผู้ลี้ภัยทางการเมือง และยังคงเกรงว่าพวกเขาจะพัฒนาความคิดสุดโต่งทางเพศหรือประพฤติดนเสื่อมเสียทางเพศ กรณีนี้ได้กลายเป็นตัวกระตุ้นความวิตกของรัฐบาลเยอรมันเกี่ยวกับปฏิกริยาของนักศึกษาหญิงของตน และหันมาทำให้การศึกษาในมหาวิทยาลัยกลายเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ยากยิ่งขึ้นกว่าเดิมสำหรับสตรี ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1879 รัฐบาลเยอรมันประกาศห้ามนักศึกษาสตรีเข้าฟังการบรรยายในมหาวิทยาลัยไลป์ซิก และไม่อนุญาตให้มีการให้ประกาศนียบัตรรับรองแก่บุคลากรทางการแพทย์ที่เป็นสตรี

ปฏิกริยาของนักวิชาการชายในเยอรมนีเมื่อแรกเริ่มจักรวรรดิก็มิได้สนับสนุนการรับผู้หญิงเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในสาขาแพทย์ ถึงกับมีการผลิตงานวิจัยทางแพทย์ออกมาสนับสนุนการต่อต้าน อาทิ ผู้เชี่ยวชาญทางสรีระวิทยาในมิวนิคคนหนึ่งอ้างว่า ด้วยความแตกต่างจากเพศชายตั้งแต่ที่ขนาดและโครงสร้างของกะโหลกศีรษะและสมอง รวมถึงน้ำหนักกระดูก กล้ามเนื้อ การไหลเวียนของโลหิต การหายใจ เลือด การเผาผลาญ และระบบประสาท "เพศหญิงโดยกฎแห่งพระเจ้าและธรรมชาติไม่มีความสามารถในการเรียนรู้และปฏิบัติหลักวิชาการ โดยเฉพาะในสาขาวิทยาศาสตร์และการแพทย์"³⁴ เขาอ้างต่อไปว่า ในขณะที่คุณสมบัติเด่นของเพศชาย คือ กล้าหาญ อดทน หนักแน่น ใช้เหตุผลเหนืออารมณ์ และมีความสามารถในการวิเคราะห์ลึกซึ้ง คุณสมบัติของเพศหญิง คือ ทุกอย่างตรงกันข้าม กล่าวคือ ซลาดเขลา อ่อนแอ เปลี่ยนแปรง่าย ใช้อารมณ์เหนือเหตุผล และผิวเผิน นอกจากนี้ ยังแสดงความกังวลว่าการศึกษาเรื่องเพศ โรคที่เกี่ยวกับเพศ และสรีระมนุษย์จะทำลายจริยธรรมของผู้หญิง อันได้แก่ ความบอบบางของจิตใจและความรู้สึกละเอียด แพทย์อีกนายหนึ่งมีคำอธิบายว่า ยิ่งผู้หญิงใช้สมองมากเท่าไรพวกเขาก็ยิ่งลดความสามารถในการสืบพันธุ์และลดการผลิตน้ำนมเลี้ยงบุตร ซึ่งจะส่งผลเสียต่อคนรุ่นหลัง ผู้หญิงสามารถเรียนแพทย์ได้จริงอยู่ แต่จะกลายเป็นแม่ที่

³⁴Theodor von Bischoff, *Das Studium und die Ausübung der Medicin durch die Frauen* (München 1872), 19-45.

ไม่มีคุณภาพ³⁵ เมื่อ ค.ศ. 1898 ที่ประชุมแพทย์เยอรมันได้แสดงความเห็นต่อต้านการรับนักศึกษาแพทย์สตรีเช่นกัน

แม้ว่าข้ออ้างในการกีดกันนักศึกษาแพทย์สตรีจะถูกทำให้ดูเป็นวิชาการ แต่ความพยายามของผู้ชายที่จะรักษาอาชีพแพทย์ให้เป็นอาชีพเฉพาะของพวกคนก็มีบทบาทสำคัญในการต่อต้าน เฮดวิกจ์ โดมโตตอบว่า ถ้าหากผู้ชายคิดว่าตนเองเหนือกว่าผู้หญิงจริง ก็ไม่ควรกลัวการแข่งขันจากผู้หญิง โดมโตอธิบายว่าผู้หญิงควรมีสิทธิในการศึกษาระดับสูง เพราะเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคล และผู้หญิงควรจะได้เรียนแพทย์เพื่อการพัฒนาสุขภาพของผู้หญิง เพราะพวกเขาเท่านั้นที่เข้าใจปัญหาของผู้หญิงด้วยกัน³⁶ ทั้งสมาพันธ์สตรีเยอรมันและสมาคมสตรีเยอรมันเพื่อการปฏิรูปได้เคลื่อนไหวอย่างหนักในเรื่องนี้ และในที่สุดเมื่อรัฐบาลกลางไม่สามารถทนแรงกดดันจากสาธารณชนที่สนับสนุนสิทธิดังกล่าว จึงประกาศอนุญาตให้นักศึกษาหญิงสอบจบในวิชาแพทย์ได้เมื่อวันที่ 24 เมษายน ค.ศ. 1899

เมื่อถึงช่วงเปลี่ยนศตวรรษ ทศนคติเรื่องการเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษาของสตรีเริ่มเปลี่ยนไป เมื่อ ค.ศ. 1897 อาร์ทวร์ เคียคชโฮฟฟ์ (Arthur Kirchhoff) เสนอรายงานสัมภาษณ์ความเห็นของนักวิชาการสาขาต่าง ๆ นักเขียน นักการศึกษาชายตามโรงเรียนสตรี ว่าด้วยเรื่องการอุดมศึกษาสำหรับสตรี ที่มาของการสำรวจความคิดเห็นดังกล่าว คือ ชาวว่านักประวัติศาสตร์เรื่องนาม ไฮน์ริคซ์ ฟอน ไทรทชเคอ (Heinrich von Treitschke) ไล่ผู้หญิงที่เข้าฟังการบรรยายของเขาออกจากชั้นเรียนที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลินและออกความเห็นในทางลบเกี่ยวกับผู้หญิงที่เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย ผลของการสำรวจของเคียคชโฮฟฟ์แสดงว่า จำนวนผู้สนับสนุนมีประมาณ 60 คน เป็นนักเศรษฐศาสตร์ นักปรัชญา นักจิตวิทยา ส่วนผู้ต่อต้านมีจำนวนประมาณ 30 คน เป็นนรีแพทย์ และนักภาษา ที่เหลือตัดสินใจไม่ได้ เหตุผล

³⁵Paul Julius Möbius, *Ueber den physiologischen Schwachsinn des Weibes* (Halle, 1908), 14.

³⁶Edith Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?: Vorurteile gegen das Frauenstudium', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 299-309, here 304.

ของการเปลี่ยนกระแสมุมคิดมีหลายประการด้วยกัน การเห็นตัวอย่างประเทศอื่น ๆ ในยุโรปและอเมริกาเหนือที่อนุญาตให้ผู้หญิงศึกษาวิชาแพทย์มาหลายปีแล้ว และผู้ที่จบการศึกษา ก็พิสูจน์ว่าสามารถปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี อาจารย์และนักวิชาการชายจำนวนมากเองก็ต้องการส่งเสริมลูกสาวของตนให้มีการศึกษาที่ดี อีกทั้งกระแสสังคมเริ่มเห็นด้วยมากขึ้น นอกจากนี้กลุ่มที่ต่อต้านเองก็ไม่ได้อิทธิพลสูงอย่างที่คิด³⁷ การรณรงค์ของขบวนการสตรีได้ประสบความสำเร็จในการสร้างกระแสสนับสนุนในสังคมและความปรารถนาดีของพ่อแม่ผู้ปกครองที่ได้กลายเป็นแรงกดดันจากสาธารณชนต่อภาครัฐ ในที่สุดรัฐบาลต้องยอมอนุญาตให้ผู้หญิงกลับเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย

ผู้หญิงเยอรมันกับมหาวิทยาลัย

เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์การศึกษาในประเทศใหญ่อื่นๆ จะเห็นได้ว่าการอุดมศึกษาสำหรับสตรีในเยอรมนีค่อนข้างจะล่าช้า ในสหรัฐอเมริกาผู้หญิงสามารถเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาตั้งแต่ ค.ศ. 1833 มหาวิทยาลัยซูริครับนักศึกษาสตรีเข้าฟังการบรรยายวิชาปรัชญาเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1840 ผู้หญิงฝรั่งเศสมีสิทธิในการเข้าเรียนในทุกคณะ(ยกเว้นเทววิทยา)ตั้งแต่ ค.ศ. 1863 ในอังกฤษผู้หญิงเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยได้ตั้งแต่ ค.ศ. 1869 ในรัสเซียผู้หญิงถูกรับเข้าคณะแพทย์ตั้งแต่ ค.ศ. 1872 อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ ระบบการอุดมศึกษา ค่านิยมที่มีต่อวิชาการและวิชาชีพระดับสูง รวมทั้งเงื่อนไขทางการเมืองและวัฒนธรรม ในสหรัฐอเมริกาทั้งรัฐและเอกชนสามารถจัดการอุดมศึกษาได้ ในขณะที่ในเยอรมนีมหาวิทยาลัยเป็นการผูกขาดโดยรัฐ ส่วนในฝรั่งเศสแม้ว่ารัฐจะเป็นผู้จัดการการอุดมศึกษา แต่รัฐบาลสาธารณรัฐที่สามได้รับเอา

³⁷Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?: Vorurteile gegen das Frauenstudium', 306.

เรื่องสิทธิสตรีเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายปฏิรูปด้วย นอกจากนี้ อาชีพทางวิชาการ และวิชาชีพชั้นสูงในฝรั่งเศสไม่ถือว่ามีอภิสิทธิ์มากเท่ากับในเยอรมนี³⁸

ส่วนในเยอรมนี ผู้หญิงต้องรออีกหลายปีกว่าจะมีการประกาศสิทธิในการลงทะเบียนเรียนในมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีอย่างเป็นทางการ เนื่องจากการลงทะเบียนจะต้องมีวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) ประกอบซึ่งในทางปฏิบัติมีแต่โรงเรียนมัธยมชายเท่านั้นที่มีสิทธิและความสามารถในการให้วุฒิดังกล่าว จนเมื่อ ค.ศ. 1908 จึงจะมีการตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงที่มีความสามารถเทียบเท่ากับโรงเรียนมัธยมชาย กว่าจะถึงจุดนั้นผู้หญิงที่เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยได้ถือว่าเป็นกรณีพิเศษไม่ว่าด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งเท่านั้น ตั้งแต่ทศวรรษ 1870 มหาวิทยาลัยเยอรมันบางแห่งเริ่มอนุญาตให้นักศึกษาหญิงบางรายเข้าฟังการบรรยาย เมื่อถึงกลางทศวรรษ 1890 มหาวิทยาลัยเกือบทั้งหมดทำตาม อย่างไรก็ตาม การอนุญาตให้เข้าฟังการบรรยายไม่ได้หมายความว่าโอกาสในการสอบจบด้วยเสมอไป ตั้งแต่ ค.ศ. 1895 ผู้จบการศึกษาชั้นสูงในแคว้นปรัสเซียได้รับอนุญาตให้เข้าฟังการบรรยายในมหาวิทยาลัยได้ แต่ต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงวัฒนธรรมเสียก่อน อันเป็นวิธีที่รัฐควบคุมจำนวนนักศึกษาหญิง แต่ก็นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของการศึกษาระดับอุดมศึกษาสำหรับผู้หญิงเยอรมัน และนับจากปีต่อมาเป็นต้นไป ผู้หญิงสามารถเข้าฟังการบรรยายได้โดยไม่ต้องรอคำอนุญาต หลังจากที่ย้อนอนุญาตให้มีการดำเนินการโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายสำหรับเด็กหญิงที่เมืองคาร์ลสรูเออเมื่อ ค.ศ. 1893 แคว้นบาเดน (Baden) ได้แสดงความเป็นเสรีนิยมและก้าวหน้าอีกครั้งด้วยการเป็นแคว้นแรกที่ประกาศสิทธิให้ผู้หญิงลงทะเบียนเรียนในมหาวิทยาลัยได้เมื่อ ค.ศ. 1900 นั้นหมายความว่า การเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเป็นสิทธิของผู้หญิงและไม่ใช่"กรณีพิเศษ"อีกต่อไป อีกแปดปีต่อมาแคว้นปรัสเซียจึงประกาศสิทธิดังกล่าว

³⁸Theresa Wobbe, 'Aufbrüche, Umbrüche, Einschnitt: Die Hürde der Habilitation und die Hochschul-Lehrerinnenlaufbahn', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: *Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 342-353, here 343-344.

แม้ว่าเมื่อเวลาผ่านไปการอุดมศึกษาสำหรับสตรีดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หยุดยั้งต่อไปไม่ได้ แต่ก็ยังมีความพยายามที่จะรักษาสถานภาพในหมู่นักวิชาการชาย เมื่อ ค.ศ. 1904 มีการเสนอความคิดให้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีในที่ประชุมอธิการบดีของมหาวิทยาลัยในแคว้นปรัสเซีย ด้วยเหตุผลว่าการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสตรีโดยเฉพาะ แยกออกจากมหาวิทยาลัยที่แท้จริง (กล่าวคือ มหาวิทยาลัยของผู้ชาย) จะเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำนายไม่ได้

แม้ว่าจะได้รับสิทธิในการเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยอย่างเต็มตัวแล้ว พื้นที่ของนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยยังคงถูกจำกัดอยู่ เมื่อ ค.ศ. 1908 มีการก่อตั้งชมรมนักศึกษาหญิงแห่งบอนน์ "ฮิลาริตาส" (Hilaritas) โดยการรับรองของอธิการบดีแห่งมหาวิทยาลัยบอนน์ แต่เนื่องจากนักศึกษาสตรีเหล่านี้ไม่ได้รับอนุญาตให้มีส่วนร่วมทางวิชาการมากนักจึงทำให้พวกเธอเน้นการทำกิจกรรมภายในกลุ่ม เช่น ให้คำปรึกษาทางการเรียน การเงิน จัดหาที่พัก จัดกิจกรรมทางวิชาการและวัฒนธรรม ต่อมาชมรมดังกล่าวได้รับสิทธิในการเข้าฟังที่ประชุมนักศึกษา แต่โอกาสที่จะแสดงออกในที่สาธารณะของสถาบันยังคงถูกปฏิเสธ

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เกิดการเคลื่อนไหวของสตรีชนชั้นกลางที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงรับใช้ชาติในยามสงคราม แม้นักศึกษาสตรีบางส่วนจะแสดงความไม่เห็นด้วยกับการทำสงคราม โดยเฉพาะกลุ่มเครื่องศาสนา แต่ก็มีนักศึกษาหญิงจำนวนมากเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว บางส่วนถึงกับหยุดเรียนเพื่อไปเป็นพยาบาล ถึงกระนั้นก็ยังมีการกล่าวหาจากฝ่ายผู้ชายว่าผู้หญิงถือโอกาสเรียกร้องสิทธิส่วนตนในขณะที่ผู้ชายออกไปรบเพื่อชาติ

การศึกษาสำหรับสตรีในยุคสาธารณรัฐไวมาร์และอาณาจักรที่สาม

ประสบการณ์จากสงครามโลกครั้งที่หนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นสงครามเบ็ดเสร็จ (total war) ที่มีผลกระทบต่อทุกส่วนของสังคม การสลายตัวของจักรวรรดิเยอรมนีใน ค.ศ. 1918 และการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองไปสู่การก่อตั้งสาธารณรัฐไวมาร์

ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทัศนคติของผู้หญิง สงครามเปิดโอกาสให้ผู้หญิงทำหลายๆ อย่างแม้จะในฐานะแรงงานทดแทนผู้ชายที่ไปเป็นทหาร เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1918 สตรีเยอรมันได้รับสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรก มาตราที่ 109 ของรัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐไวมาร์ได้กำหนดสิทธิของผู้หญิงและชายอย่างเท่าเทียมกันเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์เยอรมัน

การให้การศึกษาแก่เด็กหญิงในยุคสาธารณรัฐไวมาร์ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาบนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงจากสมัยจักรวรรดิ ที่สำคัญคือการต่อสู้ว่าด้วยโรงเรียนมัธยมผสมชายหญิงซึ่งเป็นปัญหาที่ค้างค้ำมาตั้งแต่ปลายศตวรรษก่อน ในขณะที่โรงเรียนประถมมีทั้งนักเรียนชายและหญิงในโรงเรียนเดียวกัน เพศทั้งสองถูกแยกจากกันอย่างเด็ดขาดในโรงเรียนระดับสูง นักการศึกษาสตรีบางส่วนเห็นว่า การแบ่งแยกโรงเรียนชายหญิงทำให้โรงเรียนหญิงเสียเปรียบ เพราะจะไม่ได้รับการสนับสนุนโดยเฉพาะจากรัฐอย่างเต็มที่ โรงเรียนชายได้ จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศยังคงมีอิทธิพลในวงการศึกษาเยอรมัน ฝ่ายที่ต่อต้านโรงเรียนผสมเห็นว่าแต่ละเพศมีความต้องการไม่เหมือนกันจึงต้องการการศึกษาเฉพาะ ฝ่ายที่สนับสนุนเห็นว่าความแตกต่างระหว่างเพศนั่นเองที่จะเป็นตัวส่งเสริมซึ่งกันและกันในการเรียนรู้ มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่เชื่อว่าชายและหญิงไม่ต่างกันและมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาเหมือนกันทุกประการ ในทศวรรษ 1920 มีการตั้งโรงเรียนทดลองในเมืองใหญ่ๆ หลายเมือง เช่น ฮัมบวร์ก เบอร์ลิน มิวนิค สิบปีต่อมา มีการประเมินผลออกมาในเชิงบวก³⁹

ประสบการณ์ของผู้หญิงในยุคสาธารณรัฐประชาธิปไตยแห่งแรกในประวัติศาสตร์เยอรมันมีทั้งด้านบวกและลบ ในมหาวิทยาลัยเราจะเห็นจำนวนนักศึกษาหญิงที่เพิ่มขึ้นในสาขาวิชาที่หลากหลายมากขึ้น ผู้หญิงที่สำเร็จการศึกษาปรากฏตัวในอาชีพต่างๆ มีการยกเลิกการกีดกันสตรีในการสอบวิชาชีพและศึกษาวิชาการชั้นสูง(แม้จะไม่ทั้งหมด) เมื่อ ค.ศ. 1920 เอมี นือเออร์ (Emmy Noether) เป็นนักศึกษาหญิงคนแรกที่ได้รับอนุญาตให้ทำวุฒิชั้นสูงหลังปริญญาเอก

³⁹Marianne Horstkemper, 'Die Koedukationsdebatte um die Jahrhundertwende', 217.

(Habilitation) (ในสาขาคณิตศาสตร์) อีกสามปีต่อมา นักวิชาการสตรีสองคนได้ตำแหน่งศาสตราจารย์ในสาขาเกษตรศาสตร์และครุศาสตร์ สตรีที่มีการศึกษาจำนวนมากหนึ่งเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ส่วนมากมักมีภูมิหลังทางการศึกษาและอาชีพเป็นครู เมื่อ ค.ศ. 1926 มีการก่อตั้งสมาคมนักวิชาการสตรีเยอรมัน (Deutscher Akademikerinnenbund - DAB) เป็นการรวมตัวของกลุ่มวิชาชีพและวิชาการสตรีจากหลายสาขา คือ ปรัชญา การแพทย์ กฎหมาย อาจารย์มหาวิทยาลัย เศรษฐศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประกันการมีส่วนร่วมของสตรีที่มีการศึกษาในชีวิตทางวัฒนธรรมของเยอรมัน เพื่อส่งเสริมสตรีทางวิชาการ และเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มอาชีพ

อย่างไรก็ตาม สังคมเยอรมันยังคงแนวคิดเดิมในเรื่องบทบาทของแต่ละเพศในชีวิตครอบครัว เมื่อสาธารณรัฐไวมาร์ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในตอนปลายทศวรรษ 1920 มีการต่อต้านการศึกษาและการทำงานของผู้หญิงมากขึ้น อาทิ โดยการออกกฎหมายใน ค.ศ. 1920 รัฐบาลประกาศกฎหมายว่าด้วยการลดจำนวนบุคลากร ซึ่งให้สิทธิแก่รัฐในการที่จะไล่ข้าราชการหญิงที่แต่งงานออกได้ทุกเมื่อ

อาณาจักรที่สามหรือที่เรียกกันว่านาซีเยอรมนีที่สถาปนาขึ้นเมื่อต้น ค.ศ. 1933 อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคแห่งความเป็นปฏิกิริยาต่อเพศหญิง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากปรัชญาพื้นฐานของระบอบการปกครองที่เป็นแบบรัฐเผด็จการ กล่าวคือ การเรียกร้องให้ทุกคนสละความเป็นปัจเจกบุคคลและอุทิศตนแก่รัฐ "รัฐ" ถูกนิยามด้วยบุรุษภาพ ในขณะที่สตรีภาพคือค่านิยมของความอ่อนแอ แม้แต่ระบอบประชาธิปไตยซึ่งเคารพความหลากหลายในเหล่าปัจเจกชนก็ถูกมองว่ามีคุณลักษณะแบบสตรีภาพ (หมายถึงอ่อนแอเพราะไม่เด็ดขาด) รัฐนาซีและสังคมนิยมพยายามผลักดันผู้หญิงกลับไปสู่บทบาทดั้งเดิมในฐานะแม่ที่ผลิตประชากรสายเลือดบริสุทธิ์ แม่บ้านที่รับใช้ครอบครัว และสุดท้ายที่เปลี่ยนไปคือจากการเป็นผู้ที่ศอดนต่อศาสนากลายเป็นผู้สนับสนุนรัฐอย่างซื่อสัตย์แทน อย่างไรก็ตาม ในเรื่อง

เกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงมีปัจจัยหลายอย่างมากำหนดมากกว่าแค่ทัศนคติดังกล่าว

เดือนเมษายน ค.ศ. 1933 รัฐบาลนาซีออกกฎหมายว่าด้วยมาตรการป้องกันมิให้คนล้นโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ซึ่งในทางปฏิบัติส่งผลกระทบต่อเยอรมันเชื้อสายยิวเป็นอันดับแรก และยังนำไปสู่การกีดกันเด็กหญิงจากการสอบจบวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดในการสมัครเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย ในปีต่อมารัฐบาลประกาศอนุญาตให้นักศึกษาหญิงลงทะเบียนเรียนที่มหาวิทยาลัยในจำนวนจำกัดคิดเป็นร้อยละ 10 ของจำนวนนักศึกษาใหม่ทั่วประเทศเท่านั้น มาตรการกีดกันเหล่านี้ส่งผลให้จำนวนนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยทั่วประเทศที่ลดลงอย่างมากในสมัยรัฐนาซี โดยเปรียบเทียบจาก 19,394 คนใน ค.ศ. 1931 เหลือเพียง 5,777 คนใน ค.ศ. 1939 นักวิชาการสตรีถูกบังคับให้ลาออกจากมหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ตามสมัยอาณาจักรไม่ได้เห็นแต่การกีดกันผู้หญิงเสียทั้งหมด รัฐบาลนาซีได้สร้าง "องค์กรยุวชนและเยาวชนสตรี" (Bund deutscher Mädel - BDM) ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กหญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ แม้ว่ารัฐจะใช้องค์กรดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลாதองศาทางสังคมเพื่อวางรากฐานของอุดมการณ์นาซีในเยาวชน แต่กิจกรรมดังกล่าว โดยเฉพาะกิจกรรมกลางแจ้งที่ไม่ได้จำกัดจุดประสงค์อยู่ที่การเตรียมเด็กหญิงให้พร้อมสำหรับการแต่งงานมีครอบครัว กลายเป็นที่พอใจของเด็กหญิงจำนวนมาก กิจกรรม "รักชาติ" ทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่าคุณมีความสำคัญ⁴⁰ และเมื่อเยอรมนีเตรียมตัวเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สองตั้งแต่กลางทศวรรษ 1930 รัฐบาลหันกลับมาส่งเสริมการศึกษาและฝึกหัดอาชีพสตรีอีกครั้ง เพื่อสร้างแรงงานทดแทนผู้ชายที่ต้องไปรบ จำนวนนักศึกษาสตรีจึงเพิ่มขึ้นในมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ โดยเฉพาะในสาขาวิทยาศาสตร์เพื่อตอบสนองความต้องการของรัฐ แม้ว่าขบวนการ

⁴⁰Dagmar Reese, 'Mädchen im Bund Deutscher Mädel', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 271-282, here 279-282.

สิทธิสตรีจะถูกห้ามโดยกฎหมาย แต่ผู้หญิงได้รับโอกาสในการศึกษาและทำงานในภาคต่างๆ อย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

จะเห็นได้ว่า ตลอดสมัยสาธารณรัฐไวมาร์และอาณาจักรที่สาม ทั้งอุดมการณ์ของรัฐและความจำเป็นในการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมต่างมีผลต่อนโยบายการศึกษาสตรีพอกัน

การศึกษาสำหรับสตรีเยอรมันหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงทศวรรษ 1960

ความคิดต่อต้านการให้การศึกษาชั้นสูงและโอกาสในการทำงานวิชาชีพชั้นสูงแก่สตรีหวนกลับมาอีกครั้งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ฝ่ายต่อต้านยังคงใช้คำอธิบายว่าด้วยภาพลักษณ์และคุณสมบัติเดิมๆ ว่าด้วยธรรมชาติของผู้หญิงที่สืบต่อมาจากสมัยจักรวรรดิ⁴¹ หลังสงครามโลกครั้งที่สองสตรีเยอรมันต้องรับภาระที่เกิดจากสงครามและการบูรณะประเทศ แต่แล้วผู้หญิงเหล่านี้ต้องหลีกทางให้ผู้ชายที่กลับมาจากสงคราม

เช่นเดียวกับในสมัยสาธารณรัฐไวมาร์ กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (มาตรา 3.2) ของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (เยอรมนีตะวันตก) กำหนดสิทธิเท่าเทียมกันอย่างเต็มที่ระหว่างชายและหญิง อย่างไรก็ตาม กฎหมายดังกล่าวยังเป็นแค่อุดมการณ์ที่ขัดแย้งกับความเป็นจริงในสังคม รัฐบาลสหพันธ์ฯ ยังไม่สามารถสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมต่อการพัฒนาความเท่าเทียมระหว่างเพศได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากการจัดสรรการศึกษาของรัฐ

จนถึงกลางทศวรรษ 1960 การศึกษากลายเป็นหัวข้ออภิปรายอย่างกว้างขวางในเยอรมนีตะวันตก ที่มาคือข้อเขียนของเกออร์ก พิคชท์ (Georg Picht) เรื่อง "หายนะของการศึกษาเยอรมัน" (Die deutsche Bildungskatastrophe) ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1964 มีข้อความวิพากษ์ความถดถอยและความล้มเหลวของการศึกษาในเยอรมนีตะวันตก บทความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในนโยบายการศึกษาระหว่าง

⁴¹Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?', 308-309.

รัฐต่างๆ ภายในสหพันธ์ โอกาสในการเข้าศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัยยังมีไม่เท่าเทียมกันระหว่างเขตและชนชั้น จำนวนผู้สอนที่ไม่เพียงพอ ระบบโรงเรียนที่ย่ำแย่ อย่างไรก็ตาม ความกังวลที่พิศขที่มีต่อปัญหาการศึกษาจากความคิดว่าการลงทุนพัฒนาคุณภาพประชากรจะเป็นผลดีต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ต่อมา นักสังคมวิทยาจากสถาบันสังคมวิทยาแห่งทือบิงเงิน (Tübinger Institut für Soziologie) ราล์ฟ ดาเรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf) แสดงความเห็นในงานเขียนเรื่อง "การศึกษาคือสิทธิของประชาชน" (Bildung ist Bürgerrecht) เขาเรียกร้องว่า การให้การศึกษาจะต้องเป็นไปโดยไม่มีทางเลือกที่ร่ำรวยที่ซึ่งไม่ช่วยเหตุผลใดสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้นซึ่งว่า เยอรมนีตะวันตกมีความไม่เท่าเทียมกันในการให้การศึกษาด้วยเหตุผลหลายประการ ทั้งจากความสามารถของแต่ละรัฐในการจัดการการศึกษาที่แตกต่างกัน ความแตกต่างทางศาสนา(ในที่นี้ระหว่างนิกายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์) และการเลือกปฏิบัติตามเพศ นอกจากนี้ลูกหลานของชนชั้นแรงงานจะเสียเปรียบในเรื่องการศึกษาแล้ว ปัญหาที่เห็นได้ชัดก็คือจำนวนเด็กหญิงคาทอลิกที่เข้าโรงเรียนต่ำมากจนน่าเป็นห่วง นักการศึกษาสตรีส่วนหนึ่งหันกลับมาเรียกร้องให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงโดยเฉพาะ พวกนี้มองว่าผู้หญิงเสียเปรียบในระบบการศึกษาร่วมระหว่างเด็กหญิงและเด็กชาย⁴² งานวิจัยอื่นๆ ที่ตามมาแสดงต่อไปว่า ในสองทศวรรษหลังสงครามผู้หญิงในเยอรมนีตะวันตกไม่ได้รับการศึกษาเพื่อสร้างความสามารถในการประกอบอาชีพและโดยเฉพาะวิชาชีพชั้นสูงอย่างเพียงพอ นอกจากนี้สังคมเยอรมันยังคงรักษาภาพลักษณ์ว่าด้วยบทบาทเดิมๆ สำหรับผู้หญิง อาทิ ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องลงทุนกับการศึกษาเพื่ออาชีพเพราะที่สุดแล้วก็จะแต่งงานหรือมีฉะนั้นอาชีพสำหรับผู้หญิงจำกัดอยู่ที่งานประเภทการขาย งานสอน และงานรักษาพยาบาล การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนสำหรับผู้หญิงคำนึงถึงวิชาภาคปฏิบัติมากกว่าหลักสูตรทฤษฎี อาทิ การรวมความรู้พื้นฐานทางเคมี ชีววิทยา ฟิสิกส์ เป็นส่วนหนึ่งของวิชางานบ้าน

⁴²Sigrüd Metz-Göckel, 'Die deutsche Bildungskatastrophe und Frauen als Bildungsreserve', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: *Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 373-385, here 375-376.

กลางทศวรรษ 1960 เริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปการศึกษา ผู้ที่สนับสนุนการพัฒนาการศึกษาในช่วงนี้มีความหวังหลักอยู่สองประการ คือ การกระจายการศึกษาให้ทั่วถึงจะลดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม และโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันจะทำสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง⁴³ แม้ว่าในทศวรรษ 1960 จะมีผู้หญิงจำนวนมากศึกษาในโรงเรียนฝึกอาชีพต่างๆ เป็นจำนวนมาก แต่มหาวิทยาลัยยังคงเป็นโลกของผู้ชายบุคลากรชายในมหาวิทยาลัยปฏิบัติต่อนักศึกษาหญิงอย่างไม่เท่าเทียมกับกับนักศึกษาชายและยังพยายามกีดกันเพื่อนร่วมงานสตรี ใน ค.ศ. 1965 มีการก่อตั้งสภาการศึกษาแห่งเยอรมนีซึ่งรับผิดชอบการปฏิรูปการศึกษา ต่อมาเมื่อ ค.ศ. 1968 ขบวนการนักศึกษาเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ทั่วประเทศเรียกร้องการสร้างประชาธิปไตยในสังคมและทางการศึกษา นักศึกษาสตรีได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวดังกล่าวด้วย ในปีต่อมารัฐบาลสถาปนากกระทรวงการศึกษาและวิชาการ (Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft) แม้ว่าการปฏิรูปการศึกษาโดยรวมและการปฏิรูปการศึกษาสำหรับสตรีจะดำเนินและเกิดผลในภายหลัง แต่การที่รัฐเข้ามาจัดการปฏิรูปการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่ารัฐยอมรับว่าระบบการศึกษาที่มีอยู่ไม่ดีพอและต้องการการเปลี่ยนแปลง การปฏิรูปจะนำไปสู่การปรับมาตรฐานโรงเรียนให้เหมือนกันสำหรับชายหญิง โรงเรียนเฉพาะสำหรับเด็กหญิงจะถูกยกเลิกและหันไปหาโรงเรียนผสมหญิงชาย ในมหาวิทยาลัยมีความพยายามกำจัดความเป็นอนุรักษนิยม ลำดับชั้นทางสังคมและการกีดกันเพศหญิงออกไปจากโครงสร้างของมหาวิทยาลัย

สรุป: การศึกษาแผนใหม่กับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีเยอรมัน

ประวัติศาสตร์ของการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในเยอรมนีได้ผ่านการต่อสู้อย่างเข้มข้นในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่และผู้ฝึกฝนแนวคิดเสรีนิยมเป็นชนกลุ่มน้อย

⁴³Sigrid Metz-Göckel, 'Die deutsche Bildungskatastrophe und Frauen als Bildungsreserve', 383.

การเคลื่อนไหวของขบวนการสตรีเป็นหลักนำในการผลักดันการพัฒนาการศึกษาสำหรับผู้หญิง แน่นอนว่าไม่ควรลืมเพื่อนร่วมต่อสู้ที่เป็นเพศชายจำนวนน้อย แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าอุปสรรคสำคัญที่สุด คือ ผู้ชายซึ่งอธิบายปฏิกิริยาต่อต้านการให้การศึกษาชั้นสูงแก่ผู้หญิงอยู่ด้วยความคิดเรื่องข้อจำกัดโดยธรรมชาติของสตรีภาพอันเป็นตัวกำหนดบทบาทของหญิง เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะเห็นว่าพวกที่ต่อต้านสนใจคำถามว่าผู้หญิงมีสิทธิในการศึกษาชั้นสูงหรือไม่น้อยกว่าคำถามว่าผู้หญิงมีสิทธิในการประกอบวิชาชีพชั้นสูงหรือไม่⁴⁴ อาจกล่าวได้ว่าปัญหาของการพัฒนาการศึกษาสตรีในเยอรมนีอยู่ที่ประเด็นการพัฒนาการศึกษาชั้นสูง และอุปสรรคของการพัฒนาการศึกษาชั้นสูงสำหรับสตรีก็คือความต้องการของผู้ชายในการรักษาการแบ่งงานและการแบ่งแยกพื้นที่สาธารณะกับส่วนตัวระหว่างเพศชายและหญิง

ผลสำคัญที่ตามมาจากการพัฒนาการศึกษาของสตรี คือ การเปลี่ยนแปลงบทบาทเฉพาะของเพศหญิงที่สังคมยื่นให้มาแต่อดีต ผู้หญิงเยอรมันได้ปลดปล่อยตัวเองจากบทบาทดั้งเดิมในฐานะแม่บ้าน แม่ และเมีย และสวมบทบาทใหม่ในฐานะผู้ชำนาญการในวิชาชีพ ผู้เสียภาษีอย่างเท่าเทียม ผู้ผลิตในวงจรการผลิต ฯลฯ บทบาทใหม่เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้มาจากความรู้ความชำนาญที่ได้มาจากการศึกษา

การที่ผู้หญิงออกมาเรียกร้องสิทธิและโอกาสในการศึกษาและการประกอบอาชีพ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความมีตัวตนของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะในสังคมเยอรมัน ซึ่งไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงจะละทิ้งสถานที่ของตนในพื้นที่ส่วนตัวเสียทีเดียว สถานภาพของผู้หญิงเปลี่ยนไปด้วยการศึกษาอันเป็นที่มาของการรู้จักสิทธิและความสามารถของตนเองและโอกาสในการประกอบอาชีพ

ภาพรวมของนโยบายการศึกษาสตรีแผนใหม่นับแต่การเริ่มต้นจนถึงจบช่วงเวลาการศึกษาในบทความนี้ คือ การพัฒนาการศึกษาไปสู่ระบบการศึกษาที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย แม้จะมีนักต่อสู้เพื่อการศึกษาสตรีบางกลุ่มที่ยืนยันความแตกต่างโดยธรรมชาติระหว่างเพศ แต่ความแตกต่างไม่ได้หมายความว่าความไม่เท่าเทียม ลักษณะที่สำคัญของการพัฒนา

⁴⁴Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?', 309.

การศึกษาศรีคือการปรับตัวเข้าหาระบบที่สังคมสร้างไว้ให้ผู้ชายก่อนแล้ว
การศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีจึงเปลี่ยนสถานภาพของสตรีเยอรมันไปสู่ความเท่า
เทียมกับเพศชาย และไม่ใช้การสร้างเพศหญิงที่เป็นอิสระโดยสิ้นเชิง

บรรณานุกรม

- Albisetti, James C. **Schooling German Girls and Women: Secondary and Higher Education in the Nineteenth Century**. Princeton, 1988.
- Berg, Christa (ed). **Handbuch der Deutschen Bildungsgeschichte, Vol. IV: 1870-1918 Von der Reichsgründung bis zum Ende des Ersten Weltkrieges**. Munich, 1991.
- Greven-Aschoff, Barbara. **Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland 1894-1933**. Göttingen, 1981.
- Hausen, Karin (ed). **Frauen Suchen Ihre Geschichte: Historische Studien zum 19. und 20. Jahrhundert**. Munich, 1983.
- Hausen, Karin. 'Die Polarisierung der "Geschlechtscharacter" - Eine Spiegelung der Dissoziation von Erwerbs- und Familieleben', in Werner Conze (ed), **Sozialgeschichte der Familie in der Neuzeit Europas**. Stuttgart, 1976.
- Kleinau, Elke, and Claudia Opitz (eds). **Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. 2: Vom Vormärz bis zur Gegenwart**. Frankfurt/New York, 1996.
- Kuhn, Annette. 'Das Geschlecht - eine historische Kategorie?', in Ilse Brehmer (ed), **Frauen in der Geschichte**, Vol. 4. Düsseldorf, 1983.
- Lange, Helene. **Lebenserinnerungen**. Berlin, 1921.
- Ullman, Hans-Peter. **Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918**. Baden-Baden, 1997.

